

Debats

Can Bordoi
Aula Provença

Norma i transgressió
Família
Religiositat i/o espiritualitat

Aquesta publicació recull la crònica de tres debats del Projecte Quòrum que van tenir lloc a Can Bordoï a finals del 2001 i principis del 2002.

Autor: Ricard Ruiz

Edició: Fundació Jaume Bofill
Provença, 324. 08037 Barcelona
Tel. 93 458 87 00
Fax 93 458 87 08
fbofill@fbofill.org
www.fbofill.org

Setembre 2003

Disseny gràfic: Amador Garrell

Impressió: Alta Fulla - *Taller*
Dipòsit Legal: B. 41.504-2003

Índex

Presentació	5
1. La norma i la transgressió	7
Continguts generals	7
Consideracions prèvies	9
Crònica de les sessions	10
Què entenem per norma i què entenem per transgressió? ..	10
Els agents de la norma	11
<i>Demian</i> i l'opció personal	13
Diverses lectures per a un sol llibre	13
Hi ha espai per a l'alternativa?	16
Conclusions	18
Assistents	24
2. Família, crisi de família	
i nous models de convivència	26
Continguts generals	26
Consideracions prèvies	28
Crònica de les sessions	29
Experiències, valoracions i lectures sobre la família	29
Parella, família i estructura familiar	30
L'opció d'escollir	32
La societat i la biotecnologia: present i futur de la família ..	34
Conclusions	36
Assistents	45

3. Religiositat i/o espiritualitat. Formes actuals	
d'obertura i relació amb el transcendent	47
Continguts generals	47
Consideracions prèvies	49
Crònica de les sessions	51
On som, d'on venim, on anem: valoracions a l'entorn del fet religiós	51
La religió avui: de la diversitat a la pèrdua de referents	53
Cosmovisions, experiències i aproximacions al transcendent	55
Dimensió individual i social de les religions: conflictes i interrogants	55
Conclusions	58
Assistents	66

Presentació

A finals de l'any 2000, la Fundació Jaume Bofill va decidir, aprofitant les dependències de la Torre de Can Bordoi a Llinars del Vallès, oferir a determinats grups de gent jove un espai de debat i reflexió sobre temes diversos vinculats a la societat actual. Per tal d'organitzar aquests encontres, que aviat van ser batejats sota la denominació genèrica de Projecte Quòrum, es va buscar un coordinador, en aquest cas el sotasignat, i es va dissenyar un programa de sessions trimestrals en cap de setmana que va iniciar-se el 31 de març de 2001 amb la trobada *La cultura del treball*.

La concepció general d'aquest Projecte que continua vigent, consisteix a reunir a Can Bordoi una vintena de 'joves' sense límit d'edat —el gruix dels assistents s'ha situat habitualment entre els 25 i els 35 anys, però també hi ha participat gent molt més gran— per tal que intercanviïn punts de vista en un exercici de diàleg lliure i allunyat tant d'un excés academicista com d'una frivolitat innecessària. La selecció dels convidats a cada sessió, que obeeix a criteris de pluralitat, interès, no confrontació i relació directa o indirecta amb el tema a tractar, es du a terme amb un sistema d'invitacions obertes que eviten el coneixement previ dels assistents i que permeten a cada participant acceptar-la o refusar-la després de valorar el guió de continguts generals que se'ls proposa com a punt de partida per a cada trobada, sovint acompanyat d'una o més lectures com a suport documental.

Després del bon funcionament de la trobada sobre *La cultura del treball*, organitzada en col·laboració amb l'Associació d'Estudiants de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona, es va considerar de fer una petita crònica de les sessions dels debats posteriors, acompanyada de les conclusions corresponents, per tal de fer-la arribar als convidats del Projecte —en aquest moment ja prop de 200— i també a totes aquelles persones que hi poguessin estar interessades.

Fruit d'aquella decisió s'ha elaborat el quadern que teniu a les mans, en el qual s'hi inclouen les cròniques de les sessions dels encontres segon, tercer i quart del Projecte Quòrum, corresponents als temes *La norma i la transgressió* (dies 9 i 10 de juny de 2001), *Família, crisi de família i nous models de convivència* (24 i 25 de novembre de 2001) i *Religiositat i/o espiritualitat. Formes actuals d'obertura i relació amb el transcendent* (23 i 24 de febrer de 2002). En les pàgines d'aquest quadern que hem inclòs a la col·lecció *Debats*, tot i que d'una forma molt sintetitzada que no pot substituir la riquesa i varietat de les sessions, s'ofereixen tres relats fidels de les principals reflexions que es van posar sobre la taula a cada encontre, cosa que permetrà els lectors apreciar algunes tendències significatives en la forma de pensar i reflexionar del jovent català actual.

El resum de cada encontre conté el document inicial de continguts generals, unes consideracions prèvies, la crònica de les sessions, les conclusions i la llista de les persones que hi van assistir.

Abans de passar al document, només queda expressar alguns agraïments als diferents ajudants que han col·laborat a cada sessió, als diferents gestors de la Torre de Can Bordoi i a la Fundació Jaume Bofill, que va prendre la iniciativa d'aquest projecte i ha permès fins ara la seva continuïtat.

Esperem que la lectura sigui del vostre interès.

Ricard Ruiz

Coordinador general del Projecte Quòrum

1. La norma i la transgressió

Continguts generals

Introducció

L'establiment de normes i regles és un dels eixos centrals per al funcionament de les societats civilitzades. De normes, però, n'hi ha d'explícites i d'implícites, tot i que unes i altres determinen per igual les conductes dels individus. Així, hi ha normes establertes per un consens més o menys tàcit, com ara les de la llei o la moral, i n'hi ha d'altres que ens venen imposades subreptíciament, com les impulsades des de determinats poders fàctics per aconseguir objectius concrets (econòmics o polítics, principalment). Des d'una òptica tan allunyada de l'academicisme i l'excés de teoria com de la frivolitat, analitzarem com s'articula la norma en la nostra societat i quins són els mecanismes i les legitimacions emprades per transgredir-la, ja sigui des de l'alternativa (els moviments socials i culturals) o des de l'enfrontament directe (de vegades convertit en una mena de norma a la contra). Així, en un entorn plural i actiu que podreu constatar en la llista d'assistents, coneixerem diferents àmbits en els quals es palesa aquesta dialèctica: la moda, l'art, la poesia, l'educació, els mitjans de comunicació, el dret, l'activisme social i polític (moviments okupes, anti-globalització...), les ONG, la desobediència civil, la religió, el sexe, l'empresa... En definitiva, aprofitarem l'experiència personal dels assistents per intercanviar punts de vista sobre la lluita entre norma i transgressió en la vida quotidiana, però sense perdre mai de vista el context de l'hegemonia capitalista.

El guió següent és orientatiu respecte dels principals continguts que es van tractar a les sessions de la trobada.

Els agents de la norma: exemples i polèmiques

Què entenem per norma? Norma, normes i normalitat. De la norma a la convenció. El poder. La lliure elecció. La necessitat d'adscripció al grup. L'obediència. Finalitats i mecanismes d'alguns agents normatius: escola, universitat, família, religió, institucions, empreses, acadèmies, mitjans de comunicació. Alguns exemples: cultura (moda, art, disseny, poesia, música...), societat (okupes, insubmissió, desobediència civil, moviments alternatius, ONG...), entorn moral (religió, valors ètics, opcions sexuals, feminisme, família, educació...). Identificacions entre norma i conservadorisme. Som conscients de les normes que determinen la nostra conducta? Quan i per què ens hi oposem?

'DEMIAN' i l'opció personal davant la norma social

L'evolució en el pensament d'Emil Sinclair. Max Demian i la crítica a l'ordre imperant. La norma com a generadora de conflictes individuals i socials. El lliure albir (*libre albedrío*). La por com a element de cohesió social. Els perills de l'anomia. Valoració del rerefons moral de Hermann Hesse. Context històric de la novel·la. Valoració de la figura i el pensament de Demian.

Els agents de la transgressió: hi ha espai per a l'alternativa?

La polarització social: amb el sistema o contra ell. Què és transgredir? La transgressió per la transgressió. Cal conèixer la norma abans de transgredir-la? Transgressió conscient i inconscient. Les legitimacions dels transgressors: egoistes o solidaris? La joventut com a sinònim de rebel·lió. La transgressió com a etapa vital, com a moda i com a *pose*. Límits a la llibertat per a transgredir. Sancions i càstigs a la transgressió. Radicalisme i lluita activa. Identificacions entre transgressió i progrés. Els desviats de la norma: l'estrany, el monstre, l'anormal, el boig i el marginat. Es pot viure al marge de la norma? La fagotització capitalista: absorbeix el sistema totes les crítiques? L'espai intermedi: és possible una alternativa sense estridències?

Conclusions

És possible un equilibri entre la norma i la transgressió? Sabem com s'articulen una i altra? I què en determina els límits? Som massa normatius o massa transgressors? Hi serveix, pensar-hi?

Consideracions prèvies

Els de norma i transgressió són conceptes que porten implícits molts matisos, derivats del model o manera de viure de cada persona, de les seves concepcions i percepcions. Aquests matisos es van posar de manifest a les jornades de Can Bordoï amb una evidència: la dificultat de reconduir el debat cap a les vivències pròpies, convertint així algunes sessions en discursos sobre tòpics de referència a l'entorn del tema. Això, en certs moments, conferia al debat un cert to teòric, que es trencava en els moments de major distensió, precisament aquells que no formaven part de les sessions i que permetien un intercanvi d'idees i de pensaments que no seguien cap de les regles de joc establertes. El cap de setmana va demostrar que per a cadascú la norma i la transgressió poden tenir moltes mirades diferents i que en aquest terreny es fa molt més fàcil parlar dels “altres” que parlar d'un mateix, sobretot quan l'entorn propi ja ha penjat una sèrie d'etiquetes sobre allò que “socialment” és correcte i allò que no ho és. En aquest sentit, es va demostrar la teoria d'un dels assistents, pintor de professió, el qual afirmava que sovint és més fàcil trobar un aglutinant per a pigments de tonalitats molt diverses que intentar-ho amb altres cromàticament similars. Malgrat la intenció inicial de reunir persones molt diverses, l'aparició de certs mecanismes homogeneïtzadors van dificultar l'existència d'un debat més profund. El resultat, però, ens sembla significatiu i prou farcit d'elements de reflexió.

Crònica de les sessions

Què entenem per norma i què entenem per transgressió?

A les sessions per grups, pensades com un exercici introductori de consolidació de conceptes, es van plantejar dissertacions, de vegades pròximes i de vegades totalment oposades, que van deixar sobre la taula noves preguntes de reflexió interior: per què no aplicar els paràmetres de conducta privada a un nivell social? Realment, la comoditat i l'estabilitat són els responsables de fer-nos acatar les normes? Per què és tan difícil viure amb coherència amb un mateix? La societat neoliberal permet espais que no s'adiguin a una forma de vida basada en el consum desmesurat en el qual les persones hi cauen temptades? Tenim por o vivim tranquils de la manera com ho fem?

La sessió es feia amb grups reduïts que permetien (a diferència dels debats posteriors) un major relaxament a l'hora d'expressar opinions personals i vivències quotidianes a l'entorn del tema. D'altra banda, permetia introduir idees que probablement no havien quedat recollides en el guió de treball, elaborat segons la visió de les persones que formaven part de l'organització.

Algunes de les consideracions apuntades als diferents grups van ser les següents:

- Cal fer una distinció entre norma social –definida com una crossa que ens ajuda a viure en societat, com un paràmetre de conducta– i norma personal. La primera ha d'existir amb uns mínims per no viure en el caos.
- El concepte de lliure albir és relatiu: probablement, venim molt marcats per una sèrie de normes que inconscientment ens imposen des que naixem (la família, l'escola, l'entorn d'amics). Potser no som tan lliures per escollir com ens creiem, idea resumida en la frase “un no fa allò que vol sinó allò que es veu obligat a fer”.
- Es necessita coratge per no seguir modes preestablertes o models socials imperants. Possiblement, la transgressió més agosarada d'avui dia és intentar anar contra el sistema (contra el model de consum establert pel corrent neoliberal).

- El sector laboral és un dels més normativitzats en molts aspectes. Es parla de la manera com s'ha de vestir o actuar en determinats àmbits.
- Els consumidors, obeeixen o imposen les modes?
- Comoditat i seguretat són dues de les bases per les quals se segueixen les normes i els models preestablerts. La por també juga el seu paper a l'hora de no transgredir. El voluntarisme és una de les bases del contrari: la creença o fe en determinats postulats ajuda a la transgressió. En definitiva, la qüestió a debatre és si val la pena el sacrifici de seguir unes normes –sobretot en l'àmbit laboral– a canvi d'un sou o d'una comoditat purament material. És una qüestió de prioritats?
- Cal tolerància en tots els sentits.
- Viure la norma personal, crear-se la norma pròpia és el més difícil de tot. Viure en coherència amb un mateix porta, paradoxalment, a moltes contradiccions.

Els agents de la norma

La sessió, dedicada a parlar de la norma, de com la vivim i/o l'acceptem, d'on i per què es forma i de les lectures que se'n pot fer, va derivar cap a un debat basat en les formes de transgredir, els motius d'aquesta transgressió i la seva repercussió. No obstant això, es va intentar reconduir el debat, i també es van fer alguns apunts referents estrictament a la norma i al seu procés de formació, implementació i interiorització.

La desobediència: una forma de transgressió

La transgressió i les seves formes van dominar bona part de la sessió, sobretot a partir de la presentació de la desobediència per part d'un dels assistents com una forma concreta de transgredir (allò que alguns anomenaven la transgressió per la transgressió i altres van recollir en la frase “la transgressió és només una norma en un context equivocat”). Es presentava la desobediència com una “forma de resistència a la norma que creiem injusta”, una transgressió a nivell individual, sense buscar alternatives que, d'altra banda, “podrien desembocar en una altra norma que probablement no seria al gust de tothom”. Es va expressar que només en la con-

tradicció hi ha la base del canvi i que ressaltar-la (en aquest cas, fent una acció de desobediència) era ja una forma transgressora amb base sòlida. Com a exemple d'acció, es va presentar l'atrancament simbòlic a un banc: reunir un gruix de persones considerables perquè entressin a un banc i fessin una petició molt concreta, la de voler diners gratuïts.

Esprinters i corredors de fons

El debat va continuar cap a les dues possibles visions de la transgressió, amb noms que definien clarament la manera de fer: els *esprinters* (que duen a terme accions puntuals com l'anterior) o els corredors de fons, aquells que treballen dia a dia sense que el seu treball tingui l'espectacularitat d'una acció concreta, visible i massiva, i anant una mica més a fons, passant de la transmissió a la resolució del problema, actuant en àmbits més lents però necessaris. Àmbits com l'educació o els valors. Totes dues opcions, més o menys valorades per uns o altres, es consideraven complementàries en alguns casos. D'altra banda, la definició de corredors de fons també incloïa aquelles persones que sense saber-ho o sense intencionadament pretendre-ho construeixen el dia a dia amb petites transgressions. Davant accions espectaculars com una manifestació, o l'atrancament d'un banc, sorgien veus a favor de mobilitzacions que han anat més soterrades, però que han tingut el seu efecte transgressor, com ara el moviment feminista.

Norma com a actitud. Norma com a llei

En molts moments s'intentava reconduir el debat cap a la norma, malgrat la dificultat que semblava haver-hi i, molt probablement, l'atractiu que per alguns oferia parlar de la transgressió. El fet de sentir-se còmodes o incòmodes en les normes va derivar cap a una diferenciació clara entre les normes que ens imposen (les lleis), i que a vegades tenen un caràcter arbitrari, i les normes com a actitud (aquelles que ens impregnen el dia a dia i que hem après i interioritzat per mitjà de diversos agents, des dels pares, a l'escola, passant pel mercat laboral i la mateixa educació sexual). Són aquestes darreres, que segons un dels assistents es basen en cosmovisions com el cristianisme o en sistemes legals com el dret romà, les que acostumen a conver-

tir-se en convenció i adopten, per tant, una aparença de normalitat. Les normes consensuades, segons es va dir, semblen aparèixer com les més còmodes, però algunes persones també van apuntar que se sentien còmodes amb certes normes del dia a dia que, tot i no haver estar consensuades, semblaven tenir un sentit de col·lectivitat. Tot i així, es reconeixia que, en general, la norma enriqueix –sobretot a nivell econòmic– els que la segueixen, mentre que discrimina els que no la segueixen i fins i tot encara més els que la transgredeixen. També es va apuntar que potser calia desmitificar una mica el sentit i significat de la paraula norma (no tenir-la com a paraula en majúscules, sinó com a un conjunt d'accions que fins i tot repetim sense adonar-nos-en per una inèrcia que les ha introduït dins la “normalitat”). De totes maneres, viure amb normes no suposa no qüestionar-les, com es va apuntar, perquè part dels assistents es notaven massa aclaparats per elles. S'apuntava que sovint les normes són la base de les “barreres que no permeten la lliure expressió personal de cadascú en els àmbits de la vida”. En l'educació, per exemple, es va apuntar que massa coses es viuen i es tracten sota formes academicistes massa rígides.

Demian i l'opció personal

Sobre la base del llibre *Demian* de Herman Hesse, el debat es va enfocar cap a una anàlisi de la visió que el llibre dóna sobre l'opció personal de la norma i la transgressió, per arribar a un debat sobre la vivència personal de les normes, la por, la comoditat, la contradicció, la censura, el control i la coherència. En aquesta sessió es va fer notar la nostra incapacitat de sincerar-nos amb nosaltres mateixos i amb allò que pensàvem o fèiem en una esfera més íntima.

Diverses lectures per a un sol llibre

Les lectures psicoanalistes i historicistes es van deixar de banda per passar a la lectura que planteja la vivència personal entre la norma i la transgressió, el fet de seguir el camí establert o rebutjar-lo i assumir els “premis” o els “càstigs” que suposa la tria. Després de llegir alguns passatges i frases significatives, algunes persones consideraven que el llibre es pronunciava poc

(no es *mullava* gaire) o era massa ambigu, mentre que altres plantejaven el llibre com un petit trencaclosques de moltes de les coses que ens afecten a tots (el sentiment de culpa, el penediment, la seducció cap al desconegut...). En el cas de l'ambigüitat, a més, es va debatre la presència al llibre del sexe com a element transgressor, adduint que potser a Hesse li va mancar contundència en aquest sentit. Altres veus, però, van manifestar la seva preferència pels tocs de subtilesa de l'autor en mantenir l'opció personal del protagonista davant les normes. En general, aquesta ambigüitat es va considerar positiva per la multiplicitat de lectures que propiciava, cosa indispensable, de fet, en un clàssic literari com aquest. Per altra banda, es va estar d'acord que la presa de consciència sobre un mateix implica una necessitat interior: "quan comences a pensar, ja no pots fer marxa enrere". Es va parlar d'una certa "llavor" que possiblement tots portem a dins fins el dia que es desperta i de l'etapa de l'adolescència com a etapa rebel i d'afirmació. En aquest sentit, es va qüestionar si el llibre pertanyia al gènere juvenil i es va associar aquesta reflexió a la identificació que sovint es fa de la transgressió com una etapa vital lligada a l'adolescència. En definitiva, es va plantejar si l'actitud davant la norma i la transgressió és també una qüestió d'edats, cosa que en general es va descartar.

La necessitat d'autoafirmació.

Contradiccions, incoherències i prostitució

"En realitat tots vivim massa en la norma, acabem vivint de forma gregària i tots passem pel *tubo*". Frases així desencadenaven un debat intens sobre la visió personal dels presents quant a maneres de sentir i viure la norma (sense entrar mai en l'experiència pròpia). Es partia de la base que molts tenim la necessitat d'autoafirmar-nos, de trobar el nostre camí, però també es plantejava la dificultat d'aquesta autoafirmació i la incoherència de les pròpies accions quan la comoditat és un dels motius que més ens pesa: "la gent es pensa que canvia, però potser el que fa és només donar la volta, canviant les contradiccions perquè siguin congruents i coherents per a ells mateixos. Una manera de sentir-se tranquil". En qualsevol cas, la contradicció, juntament amb un cert desencantament o un malestar interior, es consideraven elements prou fonamentals per empènyer la persona a

superar la comoditat i despertar noves consciències: “tot i que a vegades la gent també se sensibilitza només quan vol o quan defensa el seu territori”. La comoditat o incomoditat dins la norma va ser un tema en el qual es va insistir per proposar realment com vivia cadascú aquest tema en la intimitat. “Em sento còmoda en la norma i a mi no em produeix cap mena de neguit, no crec que haguem de donar tantes voltes”. Comentaris com aquest van ser escassos ja que, malgrat que en un to plural es va argumentar que en realitat tots els presents, en més o menys mesura, estàvem dins la norma (entengui's dins el sistema), semblava que el comentari costava d'acceptar. Només en el tema laboral s'entrava una mica més en opcions personals, i en aquest sentit també es van apuntar “els diversos nivells de prostitució als quals estem imbuïts quotidianament per la por de sortir-nos de la norma”. Es va exposar que la norma legal no era res més que la conseqüència de la norma de conducta.

El consens és la forma que pren la censura quan tot es pot dir

“Cada dia hi ha més normes, vivim envoltats de normes, i tot es fa cada cop més perquè puguem estar controlats”. És així com algunes persones viuen la norma, com una imposició contra la qual és molt difícil lluitar. “La norma és una forma de control i fins i tot una forma de control que cadascú es pot arribar a imposar, és a dir, ens autocensurem”. La visió de la norma era per a algunes persones l'experiència de l'inevitable, el viure amb elles però sense estar del tot d'acord amb elles i no trobant prou mecanismes per fer fàcil aquest camí i no sentir-se un estrany. “Existeixen condicions de por i la sensació que a vegades les lluites són massa difícils, massa inassolibles”. Així, es va parlar també de les condicions en les quals el poder mateix intenta mantenir situacions per posar traves a les solucions: “en el tema de les drogues interessa no arreglar res, interessa que una part de la població en sigui dependent, estigui del tot adormida”. Els càlculs i les mesures que pren l'Estat o el poder per a l'alienació de les persones es van criticar amb duresa, però es va evidenciar que era un camí difícil de solucionar. “Però cada cop hi ha més gent que lluita, es creen xarxes, es creen moviments, alguna cosa està passant, encara que només sigui la consciència de saber que no s'ha d'acatar tot o que tenim dret a viure a la nostra manera”.

Hi ha espai per a l'alternativa?

Entre la norma i la transgressió, entre viure en el sistema o contra el sistema, hi ha un espai, o creiem que hi podria ser. Possiblement ens du a un espai no reconegut i amb gran dificultat per viure'l, perquè no permet massa esclatxes ni deixa massa aire per respirar. Som esclaus del poder i del sistema? Podem sortir-ne? Hi ha mecanismes per intentar canviar des de dins?

El debat es va iniciar comentant una vinyeta del llibre *Por una oposición que se oponga*, de José Manuel Naredo (Anagrama, 2001), en la qual apareixen un gos salvatge que borda lliure al carrer i un senyor ric que passeja per la vorera fins que comença a ser perseguit pel gos. Fugint de l'animal, el senyor arriba a casa seva i aleshores treu uns ossos per fer menjar el gos. Mica en mica, es guanya la seva confiança i, al final de la vinyeta, el gos continua bordant com al principi, però lligat al costat de la casa del senyor ric i defensat les seves propietats. El debat sobre la mida, la qualitat i l'aspecte daurat de les cadenes que ens poden lligar socialment enfront del poder va centrar la part inicial de la sessió.

La divisió entre oprimits i opressors. Tenim espai?

“Realment, podem sortir de la norma?”, amb aquesta pregunta s'iniciava una sessió en la qual es va expressar la dificultat de sortir d'un sistema (el neoliberal) que constantment ens impregna de normes i necessitats que podem adoptar sense ni tan sols plantejar-nos-ho. “La por és un dels processos de gestació de la norma” i “la llibertat acaba sent aparent, depenent de les responsabilitats socials i dels tabús adquirits” eren plantejaments que sorgien davant la dificultat que la majoria vam demostrar de ser coherents al cent per cent amb el que podíem creure o amb les utopies imaginades. Així mateix, es va plantejar “l'Estat del benestar com el peixet necessari per anar-nos mantenint a tots a ratlla”. Tot i amb això, l'alternativa a no viure plenament dins el sistema sorgia amb propostes intermèdies: “potser no refusem el plat de macarrons però almenys podem intentar compartir-lo”. Però aleshores es plantejava el dilema: “és que socialment no es pot establir una divisió entre oprimits i opressors?” i, en qualsevol cas, “són els de

dalt els que han d'esquitxar per tot el que tenen i el que els sobra". Per alguns, els opressors patien els mateixos tics adquirits del sistema o, dit d'altra manera, "són esclaus d'unes dinàmiques" i en qualsevol cas "no en tenen la culpa". Per altres persones, la diferència era claríssima: els opressors oprimeixen i amb consciència, sense volta de full. Però, "i els que treballen per aquests opressors, se n'adonen? Adonar-se'n o no, és voler-ho o no, és una qüestió d'actitud, de saber de quin bàndol s'està".

El despertar de les consciències: la necessitat d'un cert desassossec

L'actitud que podem prendre davant la vida és una de les qüestions que també es va discutir. "Molts ens adonem que vivim en la contradicció, però a vegades no fem res. Per actuar és necessari un cert desassossec, per no caure sempre en la lamentació i prou". Despertar consciència col·lectiva es plantejava com un tema molt difícil: "probablement, els mecanismes d'insensibilització són més forts que els de sensibilització". En la lluita personal diària de cadascú es plantejaven dificultats: "a vegades ens creiem que som bons, però només som bons durant unes hores, i per això l'actitud que prenguem tot el dia és molt necessària". "Cadascú té la seva croada personal, una d'elles pot ser llegir llibres i comentar-los per fer que altres persones també se'ls estimi, però a vegades es pot caure en una trampa, la trampa de creure que amb això n'hi ha prou". És que potser estem en un estat de trànsit en el qual es poden fer petites coses però en el qual es necessita d'uns valors adquirits prèviament per continuar sent coherents el dia a dia i amb tot? Són les crítiques des de la passivitat una forma més de passivitat? Les preguntes van posar en evidència que tots patim tics, que tots estem viciats i que tots formem part d'una societat amb uns valors que no ajuden i que fan cansar els que més treballen pels canvis. Davant d'això també es plantejava una idea: "potser no cal que convençem a tothom. Potser hi ha gent que és impossible de convèncer. Potser és que ni té sentit convèncer altres persones. Quan ens trobem amb pols oposats, l'opció és el diàleg, però si després de tres vegades no te'n surts, val més deixar-ho". Anar contracorrent és cansat i això es va dir en més d'una ocasió. Així, el sistema no deixa escapatòria? Es tenia clar que les transgressions més col·lectives emanen sempre d'una elit i que a vegades, quan

ens costa convèncer per un canvi, és perquè la societat no té interioritzada la idea de concitadania o de col·lectivitat.

Propostes sensibilitzadores i idees de canvi

Què fer cap al futur? Com eixugar les angoixes? “Qüestionar-se coses és el primer pas per actuar”. Altres passos són intentar corregir-les quan creiem que no són bones i ser intolerants amb la intolerància. Es va parlar de la pèrdua de valors i de les inèrcies en les quals estem immersos. El futur, per a molts, tendeix cap a una presa de consciència en els valors col·lectius. I, probablement, amb un espolsament de la mandra que a vegades portem a sobre: “Hi ha iniciatives molt bones que a vegades no valorem i que per inèrcia descuidem: a pobles de l'Àfrica, les assemblees locals es fan amb nens petits i aquí no els tenim en compte. Això són maneres de canviar, maneres per fer prendre consciència”. El desencantament global que impregnava la sessió es va acabar amb l'explicació d'algunes propostes originals per combatre la pressió i repressió socials: propostes com la de les *Fiambreres Obreres*, un col·lectiu que fa de l'art una acció socialment compartida per canviar realitats injustes o que no funcionen, però des d'una base lúdica i divertida. O la dels *Tute Bianche*, un col·lectiu que a les manifestacions de carrer ajuda les persones a protegir-se de la policia i els membres del qual van vestits amb indumentària protectora, coberts de blanc, amb la filosofia que són invisibles i avançant tots al pas per fer front als cordons policials que impedeixin “la llibertat” de caminar o d'avançar. Aquests exemples, si més no, van generar alguns dels debats més intensos del cap de setmana, la qual cosa va motivar dubtes sobre els lligams reals entre l'acció i la reflexió.

Conclusions

Núria Permanyer

Lo que más me ha llamado la atención es que haya habido tanta diversidad de puntos de vista y en cambio tengamos una esencia común ante un tema como este. Y me pregunto si de este fin de semana saldrá algo más

que estas conversaciones, si seremos capaces de crear normas nuevas o derribar otras. Creo que deberíamos aprovechar ocasiones como ésta para generar nuevos debates, pero eso depende un poco de todos. A mí me gustaría saber en el futuro si en estas sesiones se ha producido el germen de nuevos cambios y si se han desarrollado nuevas actitudes frente a la norma en vosotros. Quizá una buena ocasión sean las jornadas contra la globalización de las que ha hablado David Brunet.

Manuel Terrón

Jo he de dir que, d'entrada, el plantejament que es feia sobre el tema de la norma i la transgressió em va semblar una mica pretensions. Potser tampoc no acabava d'entendre el sentit d'una trobada com aquesta; és tan poc habitual que fins que no ho vius té com un cert aire de secta. Per això ha estat una grata sorpresa, sobretot en comprovar que, com deia la Núria, hi ha una inquietud comú darrere les diferències que ens separen. També sorprèn comprovar com ocultem aquestes inquietuds en la nostra vida quotidiana i acabem obeint la norma per inèrcia. Aquesta posada en comú m'ha semblat enriquidora i em fa pensar en per què és tan infreqüent en la nostra societat. El que no tinc encara és una idea definida dels mecanismes que realment impulsen la norma i la transgressió. Suposo que és més una qüestió d'actituds que de grans plantejaments.

Mavi Guzmán

En la meva conclusió també vull parlar d'actituds, però d'aquelles que provenen d'un cert desassossec, concretament d'aquell que omple el got i t'indueix a actuar. Aquesta reflexió sobre la norma i la transgressió pot produir dos efectes: un pròpiament de reflexió, que crec que contribueix al desassossec, i un d'acció, que trobo que s'ha posat de manifest amb exemples i actuacions com les que ha manifestat el David Brunet. Més enllà d'hipoteques reals i personals, doncs, em quedo amb la manifestació crítica que s'ha demostrat en aquesta plataforma, a la qual també voldria donar continuïtat tot i que no sé com. Penso que sessions com aquesta ens ajuden a ser, si no menys normatius, sí més conscients de quan i com seguim la norma.

Mireia Aliart

Jo tampoc no n'he tret una definició nítida, dels conceptes de norma i transgressió, però dubto que aquest fos el veritable objectiu. Jo destacaria el fet que haguem estat capaços de crear un espai comú per analitzar aquest tema, la qual cosa ens ha permès adonar-nos que la majoria seguim uns patrons molt definits i que actituds com la del David Brunet ens sorprenen perquè hi trobem una certa coherència que ens és aliena. En tot cas, hem apuntat molts temes sobre els quals m'agradaria aprofundir. En certa manera acabem quan començàvem a entrar en matèria. La qual cosa, de totes maneres, demostra que ens costa desempallegar-nos del vernís social que normativitza la nostra vida quotidiana.

Núria Ribas

Trobo que és difícil concretar sobre conceptes com els de norma i transgressió. Sobretot te n'adones quan en comences a parlar. També costa decidir quines normes s'han de trencar i com, quan i com utilitzar els esforços i les energies... Destacaria el conflicte personal que suposa estar a dintre del sistema (perquè tots hi som) i al mateix temps voler-lo trencar, cosa que no sé ben bé quants volen fer de veritat. Per això em quedo amb la idea de diferenciar bé entre bàndols. Com a l'exemple mencionat de la senyora que té al costat una casa *okupa* i en menysprea els habitants pensant que es troba al bàndol dels poderosos, quan en realitat el seu bàndol és el mateix que el dels *okupes*. En darrer lloc, penso que la diversitat és bona, però que potser caldria pensar més en unir forces perquè lluitem pels mateixos objectius i ho fem de forma atomitzada. D'aquí la part més positiva d'aquesta trobada, tot i que ha quedat clar que ens costa molt baixar les defenses.

Cris Cuenca

Yo encuentro que hemos politizado mucho el tema que nos traía aquí. Hemos hablado más de normas de ley que de normas de conducta. Y creo que a muchos el tema social se nos iba un poco de las manos, sea por los motivos que sea. Pero creo que tampoco hemos sabido aportar esas visio-

nes personales, como la mía desde el ámbito del diseño. Lo positivo es que se han abierto muchas brechas en cada uno, nuevos puntos de partida respecto a diversos temas, sobre todo en cuanto a la instrumentalización de la norma por parte del poder. Yo, que me considero normativo, he encontrado en algunos de vosotros propuestas muy transgresoras, aunque no sé si las comparto plenamente. Eso sí, no me voy de aquí como había venido. Y eso, en sí mismo, me parece toda una trasgresión.

Josep Lacomba

Jo insistiria en el factor “punta de llança” que suposa una trobada com aquesta. Ara cal estendre-ho a tota la llança i fer-ho de forma proporcionada perquè no es produeixin les sorpreses contundents que acompanyen tota transgressió. El que importa ara és el treball de fons, aprofundir en el debat que aquí hi ha hagut i donar sentit a les diverses veus aïllades que hem sentit. Perquè tots tenim el nostre món petit, la nostra solitud i les nostres normatives inherents. Des de la meua perspectiva de ser el més gran del grup, m'admira el sentiment de canvi que aquí s'ha respirat amb l'excusa del debat de partida. Trobo una gran diversitat de pigments, que no de tonalitats, i és per això que sobretot em preocupen els aglutinants. També hauria agraït un esforç més gran de sinceritat i un debat més encès. Però me'n vaig satisfet.

David Brunet

Una de les conclusions que trec d'aquestes jornades és que accions socials com les que hem plantejat, ja siguin del moviment *okupa*, el d'antiglobalització o d'altres, funcionen molt. Que s'hagi generat debat només de mencionar-ho em fa pensar que les mateixes accions, després de ser portades a terme, han de trencar la norma de silenci general i han de fer pensar una mica al respecte. La nota negativa, com altres vegades, és que resulti fàcil establir ponts de diàleg entre gent que analitza les coses com jo, malgrat que hi aportin solucions diferents, i en canvi em segueixi resultant impossible connectar amb altre tipus de gent. Jo sóc molt escèptic respecte al fet que trobades com aquesta ajudin la gent a passar de la reflexió a

l'acció. L'intercanvi, per descomptat, és positiu, però jo em quedaria amb una frase per resumir què he vist aquí: qui vol canviar les coses, busca fórmules, i qui no les vol canviar, busca excuses. O dit d'una altra manera més contundent: només els peixos morts segueixen el corrent.

Marta Vallverdú

Jo tinc la sensació de deixar moltes coses pendents sobre el taulell. Potser amb temps hauríem estat capaços de ser més sincers i aprofitar més cada sessió. Però ha estat una experiència d'allò més alliberadora, perquè em sembla que la nostra societat està cada dia més narcotitzada i que tots ens sentim aclaparats per les normes, una cosa que en part hem trencat aquí. En general he observat una homogeneïtat en el grup que no crec que sigui real en la societat, però imagino que una total representativitat era gairebé impossible. En tot cas, més varietat hauria ajudat a aprofundir en el debat. Finalment, m'agradaria fer una crida al tema de l'autoresponsabilitat: hem de plantejar-nos si el fet de seguir la norma és només una qüestió de comoditat i inèrcia o si també som capaços d'assumir propostes més coherents amb la nostra visió crítica. I a més a més, hem de pensar en com viuran tot això les generacions que ens venen al darrere.

Mar Valdeoriola

Tinc la sensació que el simple fet de reunir-nos aquí per dialogar impedeix la diversitat de punts de vista desitjable, perquè els més llunyans a nosaltres són precisament aquells que no trobarien sentit a participar d'un encontre així. Tot i així, he descobert postures molt transgressores en aquells que de vegades considerem més normatius. La meva conclusió, més enllà de possibles definicions intel·lectuals de la norma i la transgressió, és que tots aprofitem d'alguna manera la nostra desobediència per canalitzar energies en temes que ens inquieten. Quant a les implicacions personals en el debat, crec que s'han donat però als passadissos. I considero que hem volgut ser massa ambiciosos a l'hora d'enfocar el tema i per això no hem arribat tan lluny com si haguéssim concretat més.

David Barba

Yo no estoy completamente satisfecho del desarrollo de este fin de semana, creo que nos ha faltado implicación a todos. Me defiendo diciendo que mi intención inicial era implicarme mucho más pero que gradualmente me he ido desimplicando. En general, estoy de acuerdo en que hemos marginado los aspectos psicológicos y morales del tema en favor de la temática social. Reconozco que se ha hecho un esfuerzo por centrar el debate, pero entonces se ha caído excesivamente en la anécdota. También me ha faltado la confesión de algunas perspectivas que adivino transgresoras, pero que sus poseedores no han manifestado. En cuanto a la trasgresión del movimiento *okupa*, no me parece un modelo a seguir: lo considero sometido a un espíritu de tribu, bastante guetizado y ajeno a la autocrítica. Por lo demás, esperaba que correspondiésemos mejor al lujo que supone un encuentro como éste y de ahí mi desilusión.

Quirze Arenas

Parteixo de la base que seguim normes des del naixement fins la mort. Moltes no les hem tractat –religió, sexe, moral– i potser hem derivat massa cap a l'aspecte polític o social. He detectat una sensibilització general cap als aspectes més crítics del nostre entorn, però amb dificultats per materialitzar amb accions aquest neguit. No m'esperava reconèixer tantes actituds en la lectura que hem fet del llibre de Hesse. I respecte del debat sobre l'existència d'amics i enemics, dubto dels posicionaments nítids. En tot cas, aquest encontre em sembla part d'un procés molt lent i llarg, no crec que ens haguem quedat tan curts. I en la vessant personal, apostaria per estendre el diàleg que hem vist aquí a la nostra vida quotidiana, veig més positiu aquest intercanvi que un debat intel·lectual sobre què entenem per norma i què per transgressió.

Ricard Ruiz

Com a reflexió general, em sembla molt significatiu que s'hagi convidat més de 50 persones a aquesta trobada i que hi haguem assistit només una

dotzena. Com a exercici de transgressió, doncs, penso que acceptar una invitació tan heterodoxa com aquesta ja ens unifica inevitablement. Tot i així, he detectat dos bàndols, el dels iniciats en la crítica al sistema i el dels no iniciats. En ambdós m'ha faltat un diàleg des de les entranyes, sense apriorismes i amb totes les contradiccions que calguin. Ser contradictori em sembla més transgressor que seguir unes pautes antisistema que sovint han estat establertes sense consultar-nos. Per això dedueixo que tenim massa oxidada la llibertat per dialogar, de forma que en un acte bàsicament desnORMATIVITZAT com era aquesta trobada acabem per desapropiar-ne l'oportunitat. És molt difícil mantenir un espai intermedi, sense etiquetes, i per això no hem estat capaços de trobar l'espai comú a la norma i a la transgressió, que em fa l'efecte que era el gran què d'aquestes sessions. Potser ens ha faltat creativitat per viure aquest encontre, les normes del qual podíem trastocar al nostre aire. Finalment, em sembla que pequem d'ànsia protagonista quan volem canviar les coses sense comptar amb les generacions que ens segueixen. Aquest debat sobre la norma i la transgressió té sentit només si el continuem al carrer i ens serveix per educar nous lliurepensadors, gent capaç de multiplicar la capacitat crítica aquí demostrada, la qual sempre acaba per ser estèril si no es reproduïx.

Assistents

Mireia Aliart, membre de l'ONG Setem.

Quirze Arenas, periodista (adjunt a l'organització).

David Barba, periodista i insubmís.

David Brunet, polítòleg i exokupa.

Cristóbal Cuenca, dissenyador tèxtil.

Carme Ferré, investigadora i professora de Comunicació a la UAB.

Mavi Guzmán, treballadora social.

Josep Lacomba, pintor i professor de disseny.

Núria Permanyer, treballadora al departament d'assegurances d'una entitat.

Núria Ribas, cap de premsa d'una entitat.

Eva Riera, psicòloga i professora d'autoescola.

Ricard Ruiz, periodista cultural (organització).

Manuel Terrón, treballador a una gran empresa.

Mar Valldeoriola, periodista i editora (adjunta a l'organització).

Marta Vallverdú, advocada.

2. Família, crisi de família i nous models de convivència

Continguts generals

Introducció

Els vertiginosos canvis del món occidental a partir de la segona meitat del segle xx han afectat fins i tot algunes estructures que socialment es consideraven invariables. Una d'aquestes estructures *amenaçades* és el tipus de família considerat tradicional. De crisi de la família, però, se'n parla des dels estudis sociològics i historiogràfics que analitzaren la mateixa noció de família (noció que, com veurem, resulta menys precisa del que acostumem a pensar). L'expressió, tot i que atacada des dels àmbits teòrics perquè el matrimoni i la família nuclear biològica segueixen essent les opcions més àmpliament majoritàries a totes les societats occidentals, ha guanyat presència en l'actualitat a causa del creixement d'alternatives a la família tradicional o "parsoniana", sobretot a partir de fenòmens tan nous i recents com el divorci, la planificació familiar, l'emancipació de la dona, l'adopció, la fecundació *in vitro*, la despenalització i/o legalització de les parelles de fet –homosexuals o no– i l'extensió d'altres formes de cohabitació extramatrimonial i comunitària.

És davant d'aquest nou context històric i social que ens tornem a plantejar l'existència d'una crisi de la família com a institució, si no en present, almenys quant a tendència, alhora que analitzarem l'auge dels nous models de convivència afectiva –inclosos els produïts pel trencament d'aquesta convivència. Des d'una òptica allunyada de l'excés de teoria i pròxima a la nostra experiència personal i quotidiana, tractarem de debatre si ha començat a produir-se una autèntica crisi de la família o si ens trobem

només davant d'una substitució dels llaços de consanguinitat per altres de purament afectius.

Al mateix temps, i en un entorn plural i actiu que podeu constatar amb la llista d'assistents, mirarem de conèixer quins canvis es comencen a donar a Catalunya respecte als rols de paternitat i maternitat tradicionals, els jocs de poder en l'àmbit domèstic, els possibles efectes d'una educació desestructurada i, finalment, l'abast de la negació del triòmi parella-família-procreació. En definitiva, doncs, debatrem fins a quin punt allò que anomenem crisi de la família no és sinó una expressió de la "família post-moderna" condicionada pel progrés econòmic i tecnològic.

El següent guió és orientatiu respecte dels principals continguts de les sessions de la trobada.

De la parella a la família: nous models i velles estructures

Definicions de família: la realitat i la teoria. La parella, nucli de la família: pot existir una crisi de la idea de família sense una crisi de la idea de parella? És família la parella? Elements determinants en la concepció de la família: consanguinitat, convivència, afectivitat, elecció? Funcions del matrimoni i de la família: socials, pedagògiques, de socialització/individualització? Les estadístiques: un retorn al model clàssic? Noves formes de família i nous rols familiars: una relació directa? Definició dels nous models i relació amb els tradicionals: de les parelles de fet a la vida sense parella. És la família la forma de convivència humana més "natural"?

L'opció d'escollir: condicionants morals, biològics, econòmics, tecnològics i culturals

És cert que la parella s'escull i la família no? Escollir la família és una possibilitat? I si ho és, és nova? Què ens aporta, en positiu i en negatiu, la família? La regulació institucional: l'església i l'estat, un divorci a la força? Fins a quin punt la llei s'adequa als nous models? Quins són els elements que ens permeten escollir la forma de la nostra privacitat? La privatització de les relacions afectives, és veu minvada per l'exposició pública de la in-

limitat als mitjans de comunicació? L'opció d'escollir, contribueix a una crisi de la família o li dóna sentit?

Límits i abast dels canvis a la família: línies de futur

Fins a quin punt estem determinats per la família? Influències desitjables i indesitjables: si desapareix la família, qui ocupa els nous referents? Irreversibilitat de l'estructura familiar: la família és per sempre o permet lligams temporals? El poder de la genètica: si alterem la biologia, destruïrem la cultura de la família? L'incest i l'endogàmia, tabús inamovibles? Altres alternatives: la família matriarcal, la família mononuclear, la família virtual, la comuna, el pis compartit, el lligam sense convivència, les utopies cap a un "món feliç"...

Conclusions: crisi, substitució, descomposició, transició...?

Quin és l'estat actual de la família? De crisi i per tant en perill de desaparició? De substitució d'uns models per altres propis de l'època però estructuralment paral·lels? De descomposició i manca de cohesió? De transició cap a un altre tipus d'institució? Una mica de cada cosa?

Consideracions prèvies

Tot i que segons la llista de convidats els participants procedien de situacions personals, laborals i familiars molt diverses, la dificultat per indagar prèviament en la vida privada de cadascú va fer que, un cop iniciades les sessions, es comprovés que un elevat nombre dels assistents —més del 50%— eren fills de matrimonis separats o divorciats. Aquest fet, evidentment, va afectar els corrents majoritaris d'opinió, tot i que en cap moment va impedir que el debat fos actiu i, en ocasions, força intens. A diferència d'altres trobades, el grau d'implicació dels assistents va ser enorme, en especial a la darrera sessió del dissabte, en la qual fins i tot es va donar una certa catarsi col·lectiva en posar en comú determinats models de trencament familiar. En aquest sentit, és necessari destacar la passió amb què

van ser tractades determinades qüestions, cosa que reflecteix la crònica següent.

Crònica de les sessions

Experiències, valoracions i lectures sobre la família

Per començar, com és habitual, es van formar tres grups de 5-6 persones amb les quals es van iniciar les primeres reflexions. En aquest cas, es va optar per comentar amb els assistents els diferents textos que s'havien preparat en el dossier de lectura que tothom va rebre setmanes abans de la trobada, de manera que la sessió, més introductòria, permetés posar en comú les primeres consideracions sobre l'estat actual de la família. Conceptes i expressions com els de crisi de família, noves formes de convivència, consanguinitat, solitud, feminització o “desmasculinització” de la societat, capacitat d'elecció, etiquetes morals, interessos matrimonials, alternatives a l'individualisme, estabilitat familiar, desestructuració o compromís amb els altres van ser alguns dels més esmentats en els diferents grups, la qual cosa palesava ja punts de vista diferents, si més no quant a terminologia, i evidenciava que l'experiència personal havia de ser, en un tema com aquest, molt més significativa que en qualsevol de les tres trobades anteriors. En aquest sentit, des del primer moment es va poder observar una característica que després es va confirmar com a constant: malgrat que gairebé ningú pot situar-se al marge en un tema com el de la família, la subjectivitat i les expectatives —confirmades o frustrades— que s'hi associen ajuden sovint a què es tracti d'un aspecte sobre el qual ens posicionem de forma visceral. Dit d'una altra manera: malgrat la importància que tothom atorga a la família, la majoria admet que la viu de forma passional i instintiva i que dedica més temps als petits detalls quotidians que se'n deriven que no pas a fer-ne reflexions globals amb una certa perspectiva.

Parella, família i estructura familiar

La primera sessió es va iniciar amb una discussió que al llarg de les següents es va demostrar primordial: la presumpta primacia dels llaços de sang sobre els afectius. Malgrat que la majoria dels assistents van subratllar la necessitat d'aprofundir i potenciar els segons, es van palesar dues visions força oposades entre aquells que els incloïen en la seva concepció de família i aquells que no, cosa que sovint –no sempre– corresponia a les diferències d'edat entre els participants.

El “laboratori” familiar

A partir d'aquest moment, els torns de paraula es van centrar en delimitar i definir el terme *família*, moment en què es va explicitar la gran quantitat de matisos que hi aboquem. La presència de persones lligades a un model de família occidental tradicional, juntament amb d'altres que han optat per models alternatius, no patriarcals i/o no basats en la parella i la descendència, va ser una inesgotable font de discussió. Es va opinar que el model tradicional de família es basa en la submissió al pare i que, tanmateix, ara hi ha una nova perspectiva de llibertat i de felicitat personal gràcies als nous models i alternatives familiars, que faciliten la recerca del benestar, la realització i la felicitat de les persones en favor d'un projecte per compartir. Moviments de liberalització com el de les dones o el dels homosexuals van ser citats com a claus per a aquesta “obertura” de la consideració de la família, l'abast de la qual es va deixar per a debats posteriors. En l'actualitat, va dir un dels presents, som un laboratori de proves on conviuen tot tipus de formes noves i antigues de relació familiar (així, al costat de la família tradicional o “parsoniana” es van debatre variants i alternatives derivades de la planificació familiar, l'emancipació de la dona, l'adopció, la fecundació *in vitro*, el divorci, la despenalització i/o legalització de les parelles de fet, homosexuals o no, i l'extensió d'altres formes de cohabitació extramatrimonial i comunitària. Això va generar dubtes entre alguns dels assistents, que davant la possibilitat d'experimentar amb temes tan delicats es van preguntar sobre la necessitat d'atendre i tenir cura dels més grans, sovint marginats en aquestes “proves familiars”.

Nous models, velles estructures

Al mateix temps, es va afirmar que no existeixen nous models de família, sinó que la diversificació actual correspon més aviat a una qüestió formal. En aquest sentit, gairebé tothom va coincidir en què hi ha un model de felicitat establert, basat en la recerca d'una parella, i només un petit sector va defensar formes de vida més autònomes, com la vida en solitari –tot i admetent que aquesta llibertat no sempre implica una felicitat més gran– o la vida comunal, una alternativa força ben considerada però sempre, almenys entre els presents, plantejada des de la hipòtesi teòrica. Les distincions entre la família biològica i el trencament de la consanguinitat que suposa la recerca d'una parella també van generar unanimitat, fins al punt que algú va comentar que els dos elements que de veritat propicien l'existència de la família són “la sang i el llit”. Després de fer una repassada històrica a l'evolució de la institució familiar, es va apuntar cap a la desubicació que suposen en aquest terreny els temps actuals, assegurant que estem encadenats a una sèrie de lligams familiars però que no sabem com assimilar-los i integrar-los en la nostra existència. També va generar acord, a més, la consideració de la família actual com una unitat econòmica i emocional. Determinats assistents van proposar un replantejament de la qüestió de partida perquè, al seu entendre, s'hauria de parlar menys de nous models familiars i més del sorgiment d'un nou model de societat en el qual no es vàlid intentar posar frens legals als sentiments.

L'herència emocional

Les discrepàncies, però, van tornar a arribar en valorar si la situació actual és el principi de la fi de la família tradicional o si només ens trobem davant lleugeres variacions. Es va insistir en la necessitat de buscar nous referents per a les funcions tradicionals de la família –protecció, amor, educació, estabilitat–, que sovint es desfan quan aquest model tradicional es trenca. Algú va qüestionar l'expressió *model familiar* i va negar la possibilitat de teoritzar al respecte si no és des d'una òptica purament acadèmica. Potser per això, cap al final del debat l'èmfasi es va desplaçar cap a qüestions més íntimes i personals, i es va apuntar el tema que predominaria a

la sessió següent: l'herència emocional amb la qual la família marca els individus, una empremta que no serveix de res rebutjar sinó que cal integrar a la pròpia vida per desfer-se de la seva influència fatídica i aportar només allò que tingui de positiu.

L'opció d'escollir

Enllaçant amb la dinàmica espontània que es produïa a la sessió anterior, des de l'organització es va demanar als presents que s'atrevisissin a exposar exemples personals, petició que ràpidament va ser atesa per tothom i que va precipitar un dels moments més colpidors de les jornades.

Traumes, llegats i revisions

Els casos personals al voltant d'herències familiars negatives, de traumes i d'esquemes familiars que es repeteixen de generació en generació van ser la norma en aquesta segona i intensa sessió. Davant la presència d'un gran nombre d'assistents amb experiències de pares divorciats i trencaments de relacions, es va generalitzar una visió traumàtica de l'experiència filial. A la part final, en canvi, els assistents de més edat o amb famílies més tradicionals van opinar que tot aquest dolor els era aliè i que la família tradicional és una institució que encara pot funcionar i donar collites excel·lents. El corrent general d'opinió, però, va facilitar la impressió generalitzada que tothom arrossega ferides familiars que no sempre s'han explicitat prou i que afecten directament la vida de la majoria de la gent. En aquest sentit, es va apuntar cap a una de les conclusions més sentides de la trobada: la necessitat d'enfrontar-se amb el propi passat familiar per tal d'encarar el futur nets dels errors dels nostres ascendents i per tal de poder construir les nostres pròpies famílies, sigui quina sigui la seva configuració final.

Ascendència, descendència i procreació

Naturalment, no va trigar en aparèixer el debat sobre els descendents: la importància de tenir fills o no tenir-ne, la dificultat a la nostra època per

compaginar una vida laboral, social i afectiva amb una altra de familiar... Tenir fills, es va qüestionar la taula, és una qüestió de compromís, d'egoisme o de manca de consciència? Sense acabar de donar resposta a aquest interrogant, o donant-ne gairebé tantes com assistents, les reflexions es van orientar cap al tema de l'ancianitat, moment en què molts dels presents van voler homenatjar en certa manera avis i àvies, molt importants en la seva criança. Aquest fet, però, va ser interpretat per part dels convidats com a simptomàtic, donat que el salt emocional que es produeix entre els fills actuals respecte els seus pares i els seus avis –amb certa preferència pels primers o, si més no, una menor càrrega de comptes pendents– es va associar a factors conjunturals com el de pertànyer a una de les primeres generacions nascudes en una època en la qual ja era permès el divorci.

Canvi de paradigma amb assignatures pendents

Algú va comentar, amb gran acceptació, que potser s'ha produït un canvi de paradigma: mentre les generacions anteriors iniciaven la construcció d'una parella i d'una família pensant que era una cosa duradora, les més recents les inicien pensant que el seu equilibri és molt precari i vivint-ho tot plegat amb un cert desencant. Tanmateix, molts assistents van admetre que reproduïen determinades dinàmiques familiars tradicionals sense pensar excessivament si aquesta és la manera de viure que els proporcionarà una més gran felicitat. Des dels sectors de més edat de la trobada es va lamentar que tantes experiències traumàtiques haguessin propiciat un gran nombre d'escèptics respecte de la família, i es va animar els presents més joves a superar les càrregues més doloroses i a forjar entorns familiars on no es puguin reproduir aquestes experiències. Carregant contra l'excés de teoria i apel·lant a la necessitat de viure aquests temes de forma més senzilla, aquest sector va afirmar també que els reptes de la vida, i en concret els relacionats amb l'afectivitat, no es poden encarar bé amb tantes assignatures pendents.

La societat i la biotecnologia: present i futur de la família

La sessió matinal del diumenge va ser de les més participatives i enriquidores quant a la presència d'idees i suggeriments nous, ja que un dels seus temes centrals va ser el de les possibles conseqüències per a la família de l'avenç de la biotecnologia i l'enginyeria genètica. Abans de tot, però, i per escalfar motors, tothom va respondre per torns a la pregunta "Quina és o qui forma per tu la teva família en aquests moments?". Tot i confirmar que la majoria de persones hi incloïa sense reserves els pares i, en menor mesura, els germans, també hi va haver qui ampliava el concepte de família, de vegades en línia amb la família tradicional —oncles, avis, cosins, etc.—, i d'altres vegades arribant als amics i fins i tot les mascotes.

La família política, en entredit

Molt significativa i generalitzada va ser la constatació de la pèrdua d'importància i la vinculació de la família política —sogres, gendres, joves, etc.—, així com una reducció progressiva del que es considera el nucli familiar. A aquest fet es van intentar donar diferents respostes, alguna de les quals el relacionava amb l'evolució econòmica i demogràfica de la societat (en concret, amb el fet que les grans cases on vivia tota la família s'han convertit ara en pisos minúsculs on només hi viu la parella). Quant a definicions de la família, una de les més agosarades i debatudes va ser aquella que la restringia a aquell grup de persones que sempre acudeixen a enterraments, casaments i batejos. En aquest sentit es van distingir diferents cercles o dimensions qualitatives de família.

De la sang als gens: naturalitat i futur

A diferència del dia anterior, i potser com a conseqüència de la seva darrera sessió, en el discurs dominant es va reconèixer una importància més gran de la consanguinitat, fins i tot amb frases més o menys tòpiques del tipus "no es pot renegar de la sang" o "hi ha alguna cosa que uneix de forma diferent els descendents d'una mateixa persona". Per diferenciar-

ho i justificar els nous matisos es va voler lligar el concepte més modern de família al problema de la temporalitat, tot afirmant que davant la inestabilitat dels nous lligams actuals, el recurs a la família “de tota la vida” sovint acaba sent més decisiu del que es vol acceptar. Aquesta línia d'opinió més “conservadora”, es va trencar completament en introduir el tema de la biotecnologia, davant el qual els posicionaments van tornar a ser vehements i, en ocasions, molt visceral. Per començar, però, algú va mencionar que aquest era un conflicte més lèxic que moral, ja que la por als canvis ferotges que pugui propiciar l'avenç tecnològic quedava supeditada en el fons a les formes morals de família que existissin prèviament. Mirant més cap al futur, en canvi, molts es van negar a posar límits a aquest avenç, que els uns van considerar afortunadament imparable i que altres van associar, amb certa consciència apocalíptica, als interessos econòmics en joc. Des dels sectors més moderats es va afirmar que de la mateixa manera que hem acceptat els progressos mèdics per guarir malalties abans incurables, començarem per acceptar la biotecnologia en els casos en què es doni solució a dificultats reproductives o a malalties d'origen genètic.

L'incest, un tema espinós

Tot i que hi va haver força debat al respecte, excepte en algun cas particular es va coincidir en què la biotecnologia és innòcua i depèn sobretot de l'ús que se'n faci. En paraules d'un dels assistents, és com una destrall, que pot servir per tallar caps o arbres dels quals treure fusta. La controvèrsia va tornar a arribar en introduir temes com ara l'incest, que va ser analitzat per alguns dels assistents des de les seves perspectives històrica i biològica. En el primer cas, es va dir que no sempre havia estat un tabú, i que si havia sorgit havia estat més per conveniència social –la necessitat de poder identificar la pròpia descendència i formar aliances de poder més que no pas familiars– que per qüestions de qualitat i renovació genètica. Els més entesos en biologia, però, van insistir en els problemes fisiològics i genètics que produeix la manca d'encreuament de gens.

Maternitat i sacrifici

Una altra qüestió a debat va ser la de la maternitat, que algú va definir provocadorament com un endarreriment per a l'espècie humana. Segons aquesta visió, de la mateixa manera que un dia s'acabarà superant el menjar, que fa perdre temps i energies, en el futur es resoldrà el tema de l'embaràs i se substituiran els parts per la criança de nadons de manera industrial. Aquesta opinió, òbviament, va ser molt rebutjada i va crear reaccions molt intenses entre alguns dels assistents, que van iniciar un debat a part sobre els conceptes de naturalitat i artificialitat aplicats a les noves formes de progrés. Com a rèplica, altres assistents van oposar-se a la consideració de la família com un fet natural, i van afirmar que és una construcció social que varia segons les èpoques i les cultures, tot i que amb un embrió comú. Part dels assistents, veient ja pròxima l'hora de les conclusions, va manifestar un cert grau d'escàndol pel fet que, després de parlar tot un cap de setmana sobre la família, gairebé no hagués aparegut el tema del sacrifici pel bé comú i l'atenció als més desvalguts. Es va afirmar, fins i tot, que aquest individualisme representa el triomf del sistema. En aquest sentit, i també a tall de conclusió provisional, es va afirmar que la societat occidental podia morir d'èxit i que el tema de la família se'n veuria clarament afectat.

Conclusions

Francisco Fernández

Para mí resulta obvio que los modelos familiares están cambiando y me parece bien que sea así porque no todo en los modelos tradicionales era válido. Aunque tampoco lo es todo lo que proporcionan los nuevos modelos. La relación entrañable que yo tuve de pequeño con mi abuela no la han tenido ni la tendrán mis hijos con sus abuelos. También creo que los afectos son imprescindibles y que no podemos vivir sin ellos, y ser coherente con eso en la búsqueda de un entorno personal y familiar me parece fundamental, tanto a la hora de dar como a la hora de recibir. Añadiría además, después de este fin de semana, que hay que reflexionar sobre el

hecho de que somos lo que hacemos y no lo que decimos. Y se me ocurre igualmente otra reflexión sobre lo mucho que cambiamos en estos temas con el paso de los años. Por todo ello, propongo un esfuerzo personal contra la soledad, la falta de afecto y la resignación.

José Luís de Pelegrí

Yo me manifiesto en contra de la obligatoriedad de un modelo familiar, sea cual sea. A partir de ahí, considero que hay que aceptar todas y cada una de las propuestas y alternativas que puedan surgir a lo largo de la historia, incluida la continuidad de las más tradicionales. Ya sea en las comunas, en la colectividad, en la pareja o desde una visión individual, me parece que la palabra clave para acercarse a este tema es *amor*. Y entiendo el amor como una reciprocidad, como un dar y recibir superando las formas y los tan cacareados modelos... ¿Familia? No me preocupa, me interesa más la forma en que se dé y reciba el amor. Creo que todo este debate desaparecerá cuando aprendamos a vivir de forma plena la verdad de la gran familia universal.

Simón Saura

A mí me ha sorprendido encontrar en todos vosotros auténticas asignaturas pendientes en el tema de la familia. No es mi caso, ni creo que el de ninguno de mis hijos. Entre ellos hay visiones diferentes, claro, y muchos de ellos se han casado y otros también se han separado. Pero eso no les ha llevado a ser escépticos respecto a los valores afectivos que les ha proporcionado la familia, y por eso nuestra relación es en general muy buena. No me parece mal que se añada una consideración especial a según que amigos o personas cercanas, aunque no creo que deban considerarse familia como algunos de vosotros habéis propuesto. Yo entiendo la familia de forma más tradicional, tal vez, pero me gusta pensar que en ella existen unos lazos duraderos que no tienen por qué ir reñidos con la propia independencia. En cierto modo, he detectado bastante miedo en algunas de las reflexiones que he escuchado y a mí me parece que la familia, cuando no se destruye innecesariamente, tiende a combatir ese miedo.

Cristina Martínez

Per a mi hi ha crisi en el concepte de *família* però no perquè aquest concepte, lligat al nucli tradicional de pares/fills (descendència), deixi d'existir, sinó perquè potser caldrà ampliar el concepte amb altres formes d'unió i convivència que, a força de fer-se presents, també s'han guanyat aquest títol. Jo reivindico el meu dret de considerar família a qui jo esculli, per sobre dels llaços de consanguinitat i afavorint els llaços creats pels vincles afectius, siguin coincidents o no amb els altres. Reconec la importància que té la perspectiva del temps, i les diferències que es poden donar en aquesta opinió més endavant. Però crec que aquestes diferències seran viables sempre que se'm respecti el dret d'escollir. Em plantejo també si existeix la necessitat que aquestes noves formes, per ser considerades "noves famílies", hagin de ser regulades. I si ho han de ser, segons quins patrons. Crec que la societat va madurant i es fa més flexible, i que encara ens queden per veure molts canvis a molts nivells. Els nous models de família s'aniran fent un lloc al costat del model més tradicional.

Darí Calpena

Jo diria que, a grans trets, el model tradicional de família es manté sense grans canvis: una parella, la seva descendència i l'èxit o el fracàs de la convivència i de l'estabilitat afectiva i sentimental són ara com ara els eixos que segueixen determinant la realitat de la família. Donat que el concepte mateix de família és molt ampli, crec que és erroni restringir-lo als efectes de la consanguinitat. Em sembla positiva la il·lusió de creure que podem escollir el model de família que millor s'adapti a les nostres necessitats, amb completa llibertat i amb els mateixos drets que les anomenades famílies tradicionals, però crec que això és molt més difícil del que sembla i les reflexions posades sobre la taula en aquest cap de setmana me'n semblen una bona prova.

Isidre Ribot

Bé, per mi està clar que les coses no són com abans en el terreny de la família; el que ja no tinc tan clar és si realment s'estan canviant uns models de família per uns altres. Jo diria que més aviat s'ha produït en molts casos un trencament del model tradicional, però això no implica que s'hagi substituït per un altre. Sovint el que hi ha són intents diversos i fracassats de reproduir aquell model, la qual cosa fa que ens trobem amb fills que tenen diferents pares i mares. A mi això mai m'ha suposat un problema, sempre he distingit bé entre els meus pares biològics i els que m'han format i m'han fet créixer, però en canvi sí que he percebut com a negatius els intents fracassats, de manera que m'han creat dubtes o recels a l'hora de forjar jo mateix una família a l'ús. En certa manera, trobo que no hem sabut trobar alternatives al model sortint, i és per això que tots plegats sentim una certa desubicació.

Octavi Botana

Todo este debate me recuerda una canción de Supertramp, la que daba título al disco *Crisis? What crisis?* No creo que se pueda hablar de crisis en el tema de la familia, simplemente habría que aprender a distinguir entre los padres biológicos y los padres formadores, que a veces son coincidentes y a veces no. En lo demás no hemos cambiado tanto. Por mi parte, abogaría por una idea de familia como prisma en el que pudieran incluirse muchas cosas y que permitiera activar unos resortes y minimizar otros. Es decir, por utilizar un símil, la familia debería ser el comodín perfecto para atender y prestar atención a las necesidades de la vida. Por lo demás, me voy de estas jornadas con dos frases, pese a que ahora puedan quedar descontextualizadas. Una decía que "hay que procurar aprender a aceptar la herencia familiar" y la otra que "sólo revisamos esa herencia cuando nos vemos obligados a hacerlo". Entre una y otra, me quedo con lo que sirva para ir regateando y saber reconciliarse con la vida.

Maria Antònia Cabistany

Jo no surto gens contenta d'algunes de les coses que he sentit aquest cap de setmana, tot i que l'experiència m'ha resultat molt profitosa. El cas és que m'ha sorprès molt no trobar en unes jornades per parlar de la família gaire referències a la generositat, al sacrifici i l'atenció als més desvalguts, que en la societat en què ens trobem és una cosa que només pot proporcionar la família. Quan jo penso en la meva família, en el meu home i els meus fills, penso en alguna cosa més que en l'estabilitat o en la necessitat d'inventar models nous. Penso en la creació d'uns lligams en els quals crec i que m'agradaria que servissin als meus fills per funcionar en la vida. Prefereixo ser jo qui els transmeti certs valors que deixar-ho en mans de la societat. I, al mateix temps, penso que pequem d'egoisme quan pensem només en nosaltres mateixos i deixem de banda la família. No és just que els més grans hagin de pagar ara el nostre individualisme. I, sobretot, m'oposaré amb totes les meves forces a algunes formes fredes de progrés que s'han apuntat avui. Potser és la societat a la qual ens apropem, però no és la societat que jo vull i no em quedaré de braços plegats.

Angi Duró

Jo em preguntaria d'on surt la necessitat de la família: de la necessitat d'afecte, de la de referents, d'arrels, de seguretat...? I per què pensem que només la parella pot cobrir aquestes necessitats? D'altra banda, serà perquè la vida és dinàmica i es troba en moviment constant que cerquem un espai estable on refugiar-nos? Jo trobo la resposta a part d'aquests interrogants en la por al patiment, i és per això que em decanto per un tipus de relacions més lliures, atrevides i sinceres, sense que això impliqui una renúncia al compromís. Crec que hem d'evitar confondre la recerca de l'estabilitat amb la dependència que de vegades poden suposar la parella i la família. Crec que hem d'apostar per uns vincles més fermes però menys restringits, cosa que no he trobat en aquest debat, en el qual per cert també m'han mancat més referències a temes tan cabdals en tot això com la fidelitat o la sexualitat.

Jesús Galán

Una de les coses que més m'ha sorprès fins ara és veure com ens canvia l'opinió sobre aquests temes als que ja som pares, em sembla que l'experiència de la paternitat o de la maternitat implica un canvi de perspectiva important respecte al tema de la família. D'altra banda, em dóna la sensació que de vegades ens compliquem una mica la vida amb tots aquests conceptes, i que sovint el pacte de la família és més senzill: és un pacte de reciprocitat amb un cert grau d'incondicionalitat. No sé perquè ens fa por parlar de la família com un refugi, no és només això però també ho és, i en tots dos sentits: de mi cap als altres i dels altres cap a mi. A tos ens cal sentir que hi ha algú que ens suporta i ens dóna alè quan som menys persones o ens trobem en moments més delicats, no crec que això sigui un demèrit. I en aquest sentit, no crec que haguem trobat cap fórmula millor que la família, sobretot si mirem cap a endavant i pensem en el futur dels nostres fills.

David Barba

Para mí, el gran problema de la familia tal como la entendemos en nuestra sociedad es que en muchos casos ya no otorga la debida protección, emancipación y autoconfianza a sus miembros, sino que más bien se convierte en fuente de traumas, obsesiones personales e incomunicaciones. Esto es debido en buena parte a la inflexibilidad de esa estructura patriarcal ante los cambios sufridos en el último siglo en nuestra sociedad. Por ello, la familia debe modernizarse ante los nuevos valores sociales y los nuevos anhelos de libertad y felicidad de los individuos. Siempre habrá familias tradicionales, pero su funcionamiento tenderá a ser cada vez más laxo y habrá cada vez más opciones para formar un proyecto de vida junto a otros individuos. Para que esto suceda, la iglesia tiene que ver limitado su poder de influencia: el estado prioriza y beneficia a la familia tradicional "cristiana", pero este agravio comparativo es hoy en día insultante e innecesario, ya que la mejor política legal sería la del "café para todos".

Gabi Martínez

Creo que existen muchas formas de entender el amor como sentimiento y por eso es normal que haya muchas formas de entender las uniones que implica el amor, y entre ellas y de forma destacada la familia. Podemos introducir cambios, podemos especular sobre lo que está ocurriendo a nuestro alrededor, pero para mí la familia sigue siendo el modelo fundamental, se le llame como se le llame en función de esos pequeños cambios que para mí no la alteran en su esencia. Lo que sí que creo que merece la pena es distinguir entre la familia de partida, la consanguínea, y la afectiva, la que después da lugar al universo de afectos propio y personal. En cuanto al futuro, me parece que tampoco habrá grandes cambios. Tal vez la biotecnología introduzca variaciones formales, pero la esencia de los afectos permanecerá inalterable y la familia va ligada a ella.

Víctor Caballero

De la misma manera que la sociedad se fundamenta en la estructura familiar, la familia se nutre de la estructura social. Por eso los cambios en la sociedad suponen cambios en la familia. Y eso siempre ocurre mediante procesos, nunca de un día para otro. Y más cuando hay instituciones, como en el caso de occidente la iglesia católica, que siempre defenderán el modelo tradicional canónico porque es el que han ayudado a consolidar. Al dejar de ser la consanguinidad el único vínculo familiarizador, los afectos sociales reemplazan a la familia vertical, la que va de padres a hijos, y prevalece y cobra importancia otro tipo de familia más horizontal, entre iguales. Finalmente, pienso que otra novedad es la pérdida de protagonismo de la pareja heterosexual como única fuente creadora de familia, aunque para que eso acabe de ser así aún son necesarios ciertos cambios en la legislación. Eso sí, mientras el modelo básico sea la pareja, del tipo que sea, no se van a producir grandes cambios.

Teresa Olivella

Bé, a mi em sembla que aquí s'està reclamant molt una família *amiga* i sembla que mica en mica això s'està imposant a la nostra societat, tant culturalment com legalment. Però em sembla que amb això no toquem el nucli important del tema. Canvien els individus, canvien les famílies i canvia la societat, però com a condició humana seguim sent els mateixos. Això vol dir que ens podem moure de manera individual, interessada, o de forma gratuïta, generosa i incondicional. La idea de la família tradicional és que combinava ambdós aspectes. Però això només s'aprèn a base d'haver-ho viscut. No sé si hi ha models nous, jo no he trobat aquí gaire esperit de lluita per apropar-se a nous models, si més no a la meua època se'n parlava molt més i es plantejaven autèntiques alternatives, que després gairebé mai es van dur a terme. Però em sembla que en aquest debat hem oblidat que a part de rebre les funcions familiars hem de saber crear-les, és a dir, que hem de saber com volem tenir cura dels petits i els grans si és que no ho fem com fins ara. I saber si estem preparats per a l'experiència de donar, que és un repte, i no només rebre, que no requereix coratge. M'ha faltat una mica més aprofundir en l'esperit de generositat, més enllà de les mancances i les assignatures pendents que cadascú pugui arrossegar.

Isa Roca

Bé, jo sí que penso que la família tradicional es troba en crisi en tant que es troba en un procés de canvi. Aquest canvi pot arribar a ser molt enriquidor, però encara està per veure fins a on pot arribar i cap a on es dirigeix realment. Per exemple, quant a les orientacions sexuals sembla que comença a haver-hi un consens d'acceptació social, però no és així quant a la regulació legal i menys encara en el tema de la creació d'una família. En tot cas, sí que crec que aquests canvis són força relatius, donat que sucumbeixen encara a la primacia de la parella. També em sembla positiva aquesta ampliació del concepte de família més enllà dels llaços de consanguinitat, crec que aquest és un pas important que espero que no es quedi només en això.

Sonia Moreno

Yo quiero dar la bienvenida a la crisis en cuanto que opción de cambio y posibilidad de escoger más allá de la imposición predominante hasta ahora. Reivindico ese derecho a escoger y por eso tengo dudas respecto a la regulación minuciosa, no me gusta la idea de tener que someter mis opciones a unos parámetros establecidos por personas ajenas. Creer en el concepto más rígido y arcaico de familia es vivir de espaldas a una realidad que es mucho más variable y dinámica que todo eso. De hecho, si nos planteamos todo esto es porque la familia es un espejo de la sociedad y refleja muy bien sus cambios. Para mí la familia, sea biológica o no, es un espacio de crecimiento social y personal, no un elemento encasillador más. Lo importante, una vez más, no es la forma, sino el contenido de cada núcleo familiar, por lo que yo deseo que seamos capaces de arriesgarnos más, es decir, de querernos más y mejor.

Montse Gibernau

Com en tota crisi, penso que sobreviurà aquell que sigui més flexible. I com que els canvis són a nivell social, caldrà veure si ens hi sabem adaptar com a persones i si la família s'hi sap adaptar com a petit col·lectiu. De moment, està clar que a tots nosaltres ens ha influït molt l'experiència personal amb cadascuna de les nostres famílies d'origen, i que encara que n'haguem ampliat l'espectre en alguns casos no hem buscat realment alternatives a les fórmules més tradicionals. Quant al tema de la biotecnologia, jo l'he viscut amb molta agressivitat, i he vist en més d'una ocasió com es pot aprofitar el patiment de les persones per fer negoci. Aquesta visió tràgica potser m'ha fet pensar en si no és millor una vessant adoptiva abans que anar forçant els límits en termes d'esperances associades a la ciència. Quant a la visió individual de la família, em sembla que sovint l'aprofitem per projectar deficiències pròpies i no sempre som justos a l'hora de valorar què ens ha aportat de positiu i de negatiu el nostre entorn familiar.

Ricard Ruiz

Tot i entendre el concepte de crisi de forma positiva, em temo que en el cas de la família més que crisi hi ha una simple substitució superficial d'alguns aspectes cridaners. Jo parlaria d'un simple rentat de cara de la institució per adaptar-se als nous temps, però no de grans canvis. En cap moment, per exemple, hem parlar de poligàmia, o de tenir cura dels fills en comunitat sense que importi qui són els pares i les mares, o d'altres opcions que, siguin més o menys desitjables, suposin un autèntic canvi de model. El que hem comentat aquest cap de setmana són simples fragmentacions o trencaments del model tradicional. Sí m'ha semblat molt curiós que un tema tan decisiu com aquest, en el qual tots acceptem una influència excepcional, ens afecti tant de prop i en canvi hi reflexionem amb tan poca perspectiva, com si fos una mena de pell de la qual no ens poguéssim desempallegar. Crec també que valdria la pena replantejar-se el "contracte" amb la família, en el sentit que tant els fills com les persones grans, que en definitiva són simples etapes de la nostra pròpia vida, no es vegin marginats de les nostres eleccions. Jo diria que ens trobem en un cul de sac i no em sembla desitjable que els referents que substitueixen a la família vinguin donats per institucions tan en entredit com l'escola o els mitjans de comunicació. Per últim, i com a apunt de futur, sí que em sembla intuir una veritable revolució en aquest terreny, tant per la ciència com per la introducció de nous hàbits en àmbits derivats de la reproducció o la manipulació genètica. El canvi, si es dóna, serà però prou gran com perquè afecti a moltes més coses que a la família.

Assistents

David Barba, periodista (adjunt a l'organització).

Octavi Botana, humanista i crític musical.

Víctor Caballero, relacions públiques i exseminarista.

Maria Antònia Cabistany, dinamitzadora cultural.

Darí Calpena, arqueòloga.

Angi Duró, pedagoga.

Francisco Fernández, professor a una escola d'adults.

Jesús Galán, vidrier.

Montse Gibernau, terapeuta.

Cristina Martínez, psicòloga (adjunta a l'organització).

Gabi Martínez, escriptor.

Sonia Moreno, assistent social.

Teresa Olivella, biòloga.

José Luís de Pelegrí, hostaler.

Isidre Ribot, bibliotecari.

Isa Roca, assistent social.

Ricard Ruiz, periodista cultural (organització).

Simón Saura, exregidor d'ajuntament.

3. Religiositat i/o espiritualitat. Formes actuals d'obertura i relació amb el transcendent

Continguts generals

Introducció

Quin és l'espai que ocupen la religió i l'espiritualitat a la nostra societat? O, per fugir d'uns conceptes que no tothom accepta per igual: quin és el grau i quines són les formes d'obertura i relació amb el transcendent que es donen avui dia al nostre entorn? Aquesta pregunta, les respostes a la qual es poden assajar des d'una òptica col·lectiva i també des d'una de més personal, no és gratuïta. D'una banda, sembla que les formes tradicionals del fet religiós han deixat de ser canòniques per a un ampli espectre de la població. De l'altra, la globalització econòmica i mediàtica ens ha dut al coneixement i, sovint, a la importació progressiva de tendències espirituals d'arreu del món, algunes de les quals semblen haver arrelat amb força en grups de persones les inquietuds de les quals no es desenvolupaven còmodament fins aleshores. Així, i des de diferents nivells d'implicació i aprofundiment que van de la moda trivialitzadora als límits de la conversió, el cert és que hi ha elements suficients per plantejar-se almenys quins són els principals canvis d'importància que s'han produït en aquest terreny.

I això és el què tractarem de debatre a la IV Trobada del Projecte Quòrum: des d'una òptica allunyada de l'excés de teoria i pròxima a la nostra experiència personal i quotidiana, valorarem quin abast tenen al nostre entendre aquests canvis, i si corresponen a una nova onada d'espiritualitat o a una simple substitució de paradigmes. Al mateix temps, i en un entorn plural i actiu que garanteix la diversitat present a la llista d'assistents,

mirarem de conèixer com es viuen i desenvolupen al nostre voltant les inquietuds religioses, basant-nos en l'intercanvi d'experiències i valorant amb els menys prejudicis possibles la manera en què cadascú enfoca aquesta dimensió universal de l'ésser humà. En definitiva, doncs, deixarem de banda les adscripcions confessionals i, més enllà de les creences pròpies de cadascú, posarem en comú les nostres visions sobre allò que sentim i pensem respecte al fet religiós. És a dir, ens tornarem a fer preguntes sobre una part de la vida humana en la qual aquestes són tant o més importants que les respostes.

El següent guió és orientatiu respecte dels principals continguts de les sessions de la trobada.

On som, d'on venim, on anem: valoracions a l'entorn del fet religiós

Distincions entre religiositat i espiritualitat. Formes d'entendre la relació amb el transcendent. Lleis i dogmes: vies d'apropament o de distanciament per al fet religiós? Graus d'assumpció de la tradició i avantatges i inconvenients de la diversitat actual. Com entendre la fe? Del triomf de l'agnosticisme al retorn de l'esperit. La influència de viure en un entorn laic. Qui recull les noves inquietuds, qui les canalitza si es perden els antics referents? Existeixen aquestes inquietuds? De quina mena són? Qui les té? I qui les desvetlla, si és que cal desvetllar-les?

La religió avui: de la diversitat a la pèrdua de referents

Existeix avui una nova onada d'interès per l'espiritualitat? Manifestacions actuals de la inquietud religiosa. La religió davant el racionalisme i el cànon de vida occidental: una confrontació inevitable? Les mirades cap a Orient: recerca o fugida? Religions a la carta. Ciència i religió. L'efecte 'Nova Era': la religió del segle XXI? Ateus, escèptics i desencantats: causes de la pèrdua dels referents tradicionals. L'herència del catolicisme: un procés superat? Dificultats per a la vivència actual de la inquietud espiritual.

Cosmovisions, experiències i aproximacions al transcendent

Motivacions i concepcions del transcendent. Vigència i abast del mono-teisme. Dificultats per a la transmissió del fet religiós. Límits ontològics per relacionar-nos amb el transcendent: fins a quin punt hi estem preparats? La dimensió moral de les religions: una necessitat? El primer contacte amb les inquietuds: com, quan i per què es dóna? La realitat quotidiana de la vivència religiosa...

Dimensió individual i social de les religions: conflictes i interrogants

Distincions entre la dimensió individual i social de la religió. Formes d'entendre l'espiritualitat: tolerància, diàleg, proselitisme, aïllament. La necessitat dels intermediaris: dels textos a les persones. La religió i el poder: una relació abocada al fracàs? Dimensió religiosa i llibertat personal. Límits a la vivència personal de Déu en la vida quotidiana. De l'ecumenisme al diàleg interreligiós: una evolució plena d'esculls. La religió, motiu de conflicte o d'apropament entre els pobles i les persones?

Consideracions prèvies

A diferència d'altres trobades, l'equip organitzador no va trobar apropiat acompanyar la llista d'assistents de les seves professions respectives, ja que no semblava que aquesta dada pogués aportar cap informació sobre la forma de viure el fet religiós. Tanmateix, i donat el caràcter íntim del tema que ens ocupava, tampoc no es va optar per afegir cap indicació sobre les inclinacions de cadascú –tot i que a l'hora de triar els assistents, i per tal de garantir-ne la diversitat, aquest fet va ser d'alguna manera tingut en compte. Per tant, a l'hora de fer les presentacions prèvies a la primera sessió l'organització va demanar que cadascú es definís com volgués sobre el fet que ens havia reunit. I aquí va arribar la primera de les moltes aportacions de les jornades, ja que un percentatge força significatiu dels convidats va optar per utilitzar la paraula *buscador* a l'hora d'expressar la seva manera de viure l'espiritualitat. Tot i que les recerques esmentades

per cadascú, tant en aquesta presentació com al llarg de les sessions, semblaven partir d'una visió molt personal de la qüestió, és interessant destacar que la figura del *buscador*—sobretot en la seva accepció anglesa, *seeker*— comença a ser ja considerada una opció religiosa tan definida com la de l'ateu, l'agnòstic o, posem per cas, el catòlic apostòlic. El gruix dels assistents, doncs, apostava sense saber-ho per una via determinant a l'hora de valorar el tema del cap de setmana.

D'altra banda, les presentacions van palesar algunes altres qüestions. Per exemple, que tots els participants tenien una posició clara respecte a la seva relació amb la transcendència. Més enllà de la divisió entre els que es mostraven incrèduls i els que manifestaven experimentar-ne la vivència, es van constatar importants diferències de matís (així, els primers van fer notar el seu interès per copsar la vivència de les persones amb inquietuds espirituals, malgrat qüestionar-ne el plantejament per motius diversos, mentre que els segons admetien el seu interès per enriquir-se a partir de l'intercanvi). Per altra banda, la trobada també va fer notòries diferències entre els que manifesten haver integrat a la seva vida la dimensió espiritual. Aquestes diferències, però, sorgien a partir d'un *a priori* comú: *experimentar el transcendent* de forma personal. És en la vehiculació d'aquest *experimentar*—terme que va acabar contraposant-se i, fins i tot, substituint el de *creure*— on van sorgir les distincions: per alguns, les institucions i les esglésies ja no responen a les inquietuds espirituals actuals; per d'altres, l'eclecticisme és una opció vàlida per encaminar aquesta experimentació i Orient pot facilitar la relació personal amb el sagrat; per un tercer grup, finalment, es pot viure la dimensió espiritual dins de la tradició religiosa amb més o menys convenciment. En última instància, un apunt ben significatiu: pràcticament en cap moment va aparèixer la paraula “Déu”.

També voldríem fer esment del fet que, exceptuant casos puntuals, va resultar complicat però molt enriquidor que els assistents expliquessin la seva vivència del transcendent. Així, malgrat la dificultat del llenguatge per abastar aquestes experiències i a cert pudor per relatar-ne els detalls més personals, la sensació generalitzada va ser la d'un cap de setmana en el qual es van poder compartir opinions i vivències tan gratificants com poc habituals.

Crònica de les sessions

On som, d'on venim, on anem: valoracions a l'entorn del fet religiós

Com és habitual, per a la primera sessió es van fer tres grups de 5-6 persones amb les quals es van iniciar les primeres reflexions. En aquest cas, es va optar per comentar amb els assistents els diferents textos que s'havien preparat en el dossier de lectura, de manera que la sessió permetés posar en comú les primeres consideracions sobre una possible nova onada d'espiritualitat, una de les hipòtesis de debat que l'organització va considerar oportú posar sobre la taula com a punt de partida. Donada la diferent evolució que es va seguir en cada grup, n'incloem uns breus resums per separat.

Grup I: De la fe a l'experimentació

En aquest grup, i després de debatre sobre una entrevista a Edgar Morin inclosa en el dossier de lectures, es va iniciar la sessió amb un col·loqui sobre la distinció entre fe i religió. L'opinió més generalitzada va ser que aquesta distinció és oportuna, ja que les persones experimenten la dimensió espiritual prescindint de la religió, cosa que no significa que no se n'acceptin les fonts i la influència. Aquesta separació es basa, segons les persones participants, en la incoherència entre realitat i dogma i en el supòsit que l'església no aporta camins que vehiculin aquesta experiència. Un participant agnòstic va afegir que la idea de Déu i la seva recerca han entorpit el progrés, i defensava la possibilitat racional de conèixer el món, més enllà de la fe i la religió. Tant les persones que van manifestar tenir una dimensió espiritual com les que reconeixien estar fora d'aquest àmbit van admetre sense reserves que l'escepticisme absolut és impossible. En concret, des de les files de l'agnosticisme es va comentar que existien inquietuds personals, tot i que allunyades del terreny religiós. Amb tot, un dels aspectes més rellevants d'aquesta sessió va ser la distinció entre creure en el transcendent i experimentar-lo. Segons els participants, actualment ens trobem en una transició entre una i altra fórmula. En tot cas, es va insistir en què la institució religiosa occidental no ha sabut donar sortida a aquests desvetllaments, en contraposició a l'oriental.

Grup II: Orígens i perills de la dimensió espiritual

En aquest grup, el text més comentat va ser una entrevista amb Antoni Pascual, de la qual es va desprendre l'opinió que la poesia és un bon camí per aproximar-nos al que no es pot explicar. En aquest sentit, els participants van opinar que l'aproximació a la realitat no es pot fer des de la racionalitat i que resulta paradoxal la manca de poesia a l'església, fet que es va relacionar amb la constatació de que les estructures sorgides de les iniciatives espirituals s'encarcaren i obliden la seva finalitat. La concepció més comentada va ser la d'una espiritualitat profunda amb vessants individuals, col·lectius i comunitaris però allunyada del concepte de Déu i de la seva definició. Partint de la insatisfacció personal i del rebuig a les estructures, els participants van apuntar com a elements de desvetllament els sotrats personals, les experiències límit, l'angoixa de la mort... També van incidir en els perills de quedar-se a la superfície de l'experiència espiritual i de buscar grups-refugi d'aire conservador per tenir una major seguretat. En general, es va insistir força en la forma de compaginar la vida espiritual i la vida quotidiana i en el veritable origen d'actituds que sovint s'associen de forma precipitada a la religió (generositat, solidaritat, puresa...).

Grup III: Misticisme, acció social, tradició i desarrelament

En aquest grup es va iniciar el diàleg debatent per què el concepte d'espiritualitat és més còmode que el de religiositat, tot i que en general tothom va afirmar sentir com a més integrador el de transcendència. Del tema a tractar, els participants van considerar que es tracta d'una dimensió sobre la qual és difícil parlar perquè sovint hi aboquem una interpretació racional que li és aliena, i es va dir que el problema de les esglésies en general és que volen donar massa respostes al marge de si la gent s'ha fet ja o no les preguntes. Alguns assistents es van preguntar quina mena d'espiritualitat s'està fomentant en la nostra societat, diferenciant entre la vessant mística i la de l'acció social i qüestionant-se fins a quin punt es tracta de camins excloents. Després de debatre els mecanismes de control que sempre han estat associats a les esglésies, alguns participants van demanar qui substitueix aquests mecanismes quan cauen les religions tradicio-

nals. En tot cas, hi va haver unanimitat en què algunes coses han començat a canviar, ja sigui per la diversitat inherent als fluxos migratoris com per determinats corrents al límit entre la renovació i el negoci. Això sí, es va distingir entre els canvis motivats pel context concret de la nostra societat espanyola i els d'abast mundial, produïts pel contacte entre religions, i es va demanar fins a quin punt la manca de tradicions implica desarrelament. Per acabar, tot el grup va viure un apassionant debat sobre una pregunta molt concreta: com ajuda al món una monja de clausura?

La religió avui: de la diversitat a la pèrdua de referents

La primera sessió general, com acostuma a passar, va permetre que algunes persones s'estenguessin en els seus raonaments mentre altres optaven per la discreció. Tot i així, el sentir general va ser el d'acceptar de manera directa o indirecta l'evidència d'un nou interès per l'espiritualitat. En aquest sentit, es van apuntar dos factors propiciatoris: els canvis socials de les últimes dècades, que han motivat nous interrogants, i l'interès per la tradició oriental, que ha revifat credos fins ara extraordinàriament minoritaris a la nostra societat.

Les paraules ja no són referents

El fet de no mencionar la paraula *Déu* i la dificultat d'expressar les pròpies vivències personals respecte a allò que ens transcendeix va fer-se palès amb el que els participants van denominar crisi del llenguatge i desgast dels símbols; segons aquesta idea, no hi ha paraules ni pròpies ni alienes que puguin explicar l'abast del rerafons espiritual, per la qual cosa es fa necessària una aposta pel silenci —la frase “és quan la ment calla que parla l'esperit” va ser molt comentada— que, segons es va dir, constitueix un dels vehicles, juntament amb la meditació, més importats de la tradició oriental per aprofundir en aquesta dimensió.

La vivència personal i l'església

Entre les persones que manifestaven tenir un ressort espiritual, la majoria afirmava viure'l de manera totalment personal i bandejant directrius religioses, malgrat que en tots els casos s'admetia l'herència cristiana. Només una minoria es va situar dins de la tradició cristiana des d'un punt de vista ortodox, tot i que definint l'església com una realitat d'homes i dones limitats. Tots plegats van concloure que l'església no ha sabut canalitzar les inquietuds de les persones i que respon sobretot a preguntes que ja no ens fem, la qual cosa provoca des d'un rebuig visceral fins a un distanciament de diversa gradació. Algun dels assistents va afegir que aquestes inquietuds, canalitzades d'una manera o altra, es caracteritzen per requerir un acompanyament –un mestre espiritual ha de ser un acompanyant–, i per tenir un vessant social. Un fet molt debatut va ser l'existència de l'Associació d'Ateus de Catalunya, a la qual pertanyia un dels assistents.

Orient és la panacea?

L'opinió més estesa va ser que Orient ofereix tècniques d'experiència directa que la tradició occidental cristiana-catòlica no proporciona. Més enllà d'aquestes tècniques o vies, el que realment s'aprecia d'Orient, segons els assistents, és que facilita l'experiència del transcendent, més enllà d'una creença o un dogma. En general, es va admetre que gran part de les persones que atenen avui dia a tradicions orientals ho fan per rebuig a les seves pròpies. Malgrat que tothom va estar d'acord amb aquestes observacions, es va advertir que la tradició oriental no és la panacea i que hauríem de revisar si, en essència, és tan diferent de l'occidental.

Pros i contres de la Nova Era

Respecte de les línies d'espiritualitat compreses sota la denominació de Nova Era, els assistents es van dividir entre una posició d'escepticisme i una de benvinguda. Així, hi va haver qui considerava aquestes línies els supermercats de les religions i hi denunciava l'ànim de lucre, però també qui equiparava això a la venda d'estampetes tradicional en el catolicisme i

aconsellava treure'n la part més positiva, la de la iniciació a l'esperit més enllà de rituals concrets. En general, però, es va debatre fins a quin punt la diversitat actual és frivoltitzadora –es va parlar de religió a la carta– o enriqueix la relació personal amb el transcendent i n'amplia el nombre potencial d'experimentadors. El consens, un cop més, va venir per la distinció entre aquells que poden considerar-se veritables *buscadors* i aquells que només ho aparenten.

Cosmovisions, experiències i aproximacions al transcendent

En aquesta sessió de grups, la intenció era la de compartir de forma més personal les vivències de cadascú, cosa que es va aconseguir en molts casos amb resultats d'allò més sorprenents i fins i tot emotius. En general, la primera part de la sessió es va centrar en l'inici del desvetllament de cadascú, mentre que la part final es va dedicar al debat sobre com cada participant conjugava la seva experiència espiritual amb la seva quotidianitat. Donada la privacitat del contingut d'aquesta sessió, es va considerar oportú no incloure-la explícitament en aquesta crònica. De totes maneres, es va acceptar la menció d'un fet curiós: el de la variadíssima procedència de les inquietuds espirituals de cada assistent, algunes de tan originals com les drogues, les il·luminacions, les fugides d'entorns sectaris o fins i tot les crisis provocades per la mort o la solitud.

Dimensió individual i social de les religions: conflictes i interrogants

En aquesta darrera sessió, també general, la confiança dels dos dies de debat i de les diferents sessions de grups va permetre una major participació de tots els assistents. Donada la varietat de converses mantingudes fins al moment, moltes d'elles continuades informalment en els descansos i durant els àpats, part de la sessió va obviar el contingut anunciat i va permetre un primer pas de recapitulació de cara a la sessió de conclusions. Al mateix temps, però, es van apuntar alguns temes nous i inèdits fins el moment.

La llibertat i la disciplina

Una de les tesis més acceptades, de manera més latent que manifesta, va apuntar que l'espiritualitat requereix llibertat malgrat que de forma inherent es va desenvolupant en la majoria dels casos un codi moral, una disciplina personal que ajuda a escollir uns models de conducta i a distingir entre camins a recórrer i camins a rebutjar. La clau, segons els convidats, es trobaria en escollir des de la llibertat i saber que el sacrifici forma part d'aquesta opció. Malgrat que ningú ho va posar de manifest, la resta d'opinions de la trobada permet deduir que no tothom compartia aquesta idea al cent per cent i que alguns assistents preferien termes com el de confiança al de disciplina. Sí que semblava haver-hi consens, en canvi, en el fet de plantejar la disciplina com a mer desenvolupament de la voluntat i no com a obediència cega en base a jerarquies. Algú, fins i tot, va plantejar la necessitat d'aquesta ferma voluntat per no saltar d'un camí a un altre al més mínim obstacle, fenomen que també explicaria, a l'entendre d'aquest participant, la diversitat actual en l'elecció de línies d'espiritualitat.

Compartir, expressar, transmetre

D'entre les persones que van posar sobre la taula les seves inquietuds, hi havia les que admetien compartir i expressar-les sense reserves en el seu entorn personal i, per altra banda, les que experimenten la dimensió espiritual amb més pudor i des d'una intimitat intransferible. En ambdós casos, es va insistir en el fet que cal propiciar la transmissió d'aquesta experiència amb els altres i, fins i tot, contrastar-la amb persones amb posicions més allunyades o pròximes però més endarrerides. La pobresa del llenguatge com a transmissor va tornar a aparèixer en aquesta sessió, però alguns participants hi van contraposar l'exemple de l'acció en l'entorn com a veritable transmissor per comunicar l'experiència religiosa. Tot i així, cites com "no hi ha camins per a la pau, la pau és el camí" van fer admetre a molts convidats que les paraules tenen encara cert poder. En aquest sentit, algun participant va compartir la seva lluita per recuperar el sentit original de paraules determinades com ara gràcia, misericòrdia o pietat, a la qual cosa se li va respondre que les paraules no ens pertanyen i que

aquest exercici, tan aconsellable per a l'experiència personal, és difícilment extrapolable.

Mestres, gurus, intermediaris

Partint de la base que Orient facilita més que la nostra pròpia tradició els mecanismes per experimentar la transcendència, es va entrar en el debat sobre la necessitat dels intermediaris espirituals, entesos com a mestres, textos i altres vies d'intermediació. Part del debat es va estendre sobre la pertinença de desvetllar les inquietuds religioses o cedir al seu naixement espontani, qüestió que en cap moment va quedar resolta (malgrat tot, es van sentir veus que demanaven fer proselitisme de l'alegria i de l'entusiasme). La via de l'anomenat mestre espiritual, segons la majoria dels participants, és la més difícil de trobar i sovint és menys el mirall i company que hauria de ser i més un guru amb desitjos espuris. En aquest sentit, i després de fer la menció de com a l'Índia la relació mestre-deixeble és sempre en tots dos sentits, es va subratllar la importància d'encoratjar el *mestre interior* i de concedir-li confiança, i es va afirmar que és molt més important l'actitud personal que l'elecció del mestre, envers el qual és sempre aconsellable una actitud vigilant. Pel que fa als textos, algú en va fer la següent diferenciació: els textos religiosos i els que *ens fem* religiosos. Després d'alertar del perill dels textos que esdevenen doctrinaris, algú va recordar que som nosaltres qui fem sagrats el textos. En aquest sentit, com apuntava algú altre, tots els textos vàlids haurien d'esdevenir, en el sentit original de l'expressió, textos d'autoajuda.

Límits i fosc

Atenent la reclamació d'un participant sobre el fet que fins al moment no havia aparegut cap tema experimentat negativament en relació a la dimensió espiritual, una de les assistents va posar sobre la taula els conceptes de *part fosca* i *límits a superar*. Malgrat que l'assentiment va ser generalitzat i que es va constatar certa necessitat d'encarar els límits propis i purificar-los per tal de poder tirar endavant amb garanties, no s'hi va aprofundir en excés per falta de temps, i tan sols es van fer vagues al·lusions a certs

moments crítics de dubte i vertigen, encara que algú va intentar definir aquesta obscuritat dient: “Estic a l'alçada del que jo vull ser?”.

Conclusions

Olga Garcia

La vida es pot viure amb o sense la dimensió espiritual. Aquesta segona opció no implica un desinterès pel treball personal i social, però al meu entendre la dimensió espiritual hi afegeix un enriquiment i una aposta personal en la qual jo destacaria dos moments: un primer d'acceptació i experimentació que pot menar a camins molt diferents, i un segon, també intuïtiu i no racional, que enfronta l'individu amb el qüestionament sobre el paper de la tradició que l'empara, sobre les fonts en les quals sustenta el seu camí. Tant un moment com l'altre, encara que no sempre s'han de donar en aquest ordre, posen al meu entendre les bases de l'experiència espiritual de cadascú. Dit això, jo establiria les meves conclusions a partir de quatre punts: la diferència entre les creences i la capacitat d'experimentació; la dificultat per canalitzar les inquietuds; la no existència d'una nova onada d'espiritualitat, perquè estem fets de la mateixa pasta de sempre i el que en tot cas ha canviat és la manera de vehicular aquesta espiritualitat; i, finalment, la constatació d'un rebuig cap a les institucions que s'han erigit com a portadores de l'espiritualitat.

Jordi Balot

L'ésser humà és per definició un ésser transcendent que depassa les seves fronteres en una recerca permanent. Hi ha moltes maneres de viure la transcendència. Les formes més tradicionals han de caminar segurament cap a una renovació, en part pel distanciament de moltes persones cap a aquestes tradicions i en part pel contacte d'una immigració molt variada en les seves creences que ens obliga a replantejar-nos aquestes qüestions. Crec que és necessari distingir la vivència personal i el conjunt de normes, lleis, estructures i doctrines que sovint condicionen el fet religiós. En aquest sen-

tit, crec que no es poden absolutitzar les formes religioses perquè l'espiritualitat és una vivència personal i intransferible que neix de la profunditat de cadascú. Tot i així, em sembla important no viure-la d'una manera aïllada sinó compartir-la i transmetre-la. D'aquí que, tot i ser una vivència subjectiva, tingui connotacions socials molt importants i admeti de bon grau l'existència de mestres i acompanyants que serveixin de mirall. Finalment, jo diria que l'espiritualitat d'avui dia ha de ser capaç d'harmonitzar l'acceptació i la convivència amb l'obscuritat dels obstacles i la llum de l'esperança.

Jordi Borràs

Després d'aquest cap de setmana, jo em reafirmo en una sèrie de conviccions. Crec que sí que estem permetent l'entrada d'un nou corrent d'espiritualitat, en part com a compensació i equilibri davant el materialisme que ens envolta des de fa anys. Això ha permès que passem de l'antiga espiritualitat de la jerarquia a una nova espiritualitat de l'experiència. Hem iniciat, crec, un procés natural que ha començat de forma individual però que mica en mica anirà produint noves relacions i ens apropià de forma col·lectiva. En tot cas, en aquest procés hi veig una sèrie de dificultats, com ara la sensació generalitzada que tot ha de tenir una utilitat, cosa que condiciona la relació amb algunes d'aquestes experiències (per exemple, la gent que comença a fer ioga com qui fa gimnàstica); penso que l'espiritualitat no serveix, simplement és. També és important començar a valorar la importància del camí per sobre de la meta i de les preguntes per sobre de les respostes. D'altra banda, constataria també la dificultat del diàleg entre les persones que han tingut alguna experiència espiritual i les persones que no l'han tinguda. Crec que aquestes dificultats es donen per l'excessiu pes de la racionalitat en la nostra cultura, cosa que espero que canviï. De tot plegat, trobo que ens podria salvar la transmissió, el diàleg amb amor, perfectament complementari amb el silenci i la poesia.

Teresa Olivella

Em congratulo per la bona disposició per al diàleg i l'intercanvi que he trobat en aquest encontre. Dit això, m'ha sorprès un cert consens en què la di-

menació transcendent és inherent a l'ésser humà, al marge de déus i doctrines concretes —aquí és on comencen les diferències. També em sobta constatar el pes que té encara la tradició catòlica entre la gent jove, ja sigui per acceptar-la o per rebutjar-la. El fet que sigui encara un referent em fa pensar que no hi ha noves formes de religiositat, sinó tan sols un nou paradigma en el qual ja no funcionen les formes tradicionals. Més aviat ens inclinem per experiències individuals, per grans marges de llibertat personal i per l'estudi de disciplines complementàries que ens ajudin a seguir el nostre propi procés. També destacaria el procés d'interiorització que demana aquesta manera d'entendre la dimensió espiritual, a la qual s'adjunten actituds de vigilància continuada davant la dificultat i la vulnerabilitat de l'empresa. En aquest sentit, crec que s'ha produït un enriquiment perquè l'actitud passiva d'abans ha estat substituïda per una de més activa. Finalment, a més de constatar també que tothom està d'acord en què es tracta d'un camí irreversible, apunto alguns aspectes sobre els quals no hi ha hagut consens: què és l'espiritualitat avui, com es comparteix per donar sortida a la seva dimensió comunitària i com es compagina amb la vida actual.

Joaquim Erra

La dimensió espiritual forma part de l'ésser humà i l'enriqueix, i va molt lligada a la recerca sobre el sentit de l'existència, ja sigui en la seva part més esperançadora o en la seva part més fosca. L'experimentació es pot propiciar, però el camí és individual i intransferible. Sobre els intermedis, diria que alguns ajuden i altres poden confondre, però han començat a perdre la batalla els que practiquen la imposició i la norma com a mitjà de convenciment. Les formes, expressions i itineraris de la religió poden ser molt diversos, però crec que sota cadascuna de les religions hi ha molts més punts en comú dels que acceptem d'entrada, cosa que fa molt aconsellable l'intercanvi. També opino que tot itinerari espiritual ens mena cap a l'altre, que tot camí interior acaba reflectint-se en la col·lectivitat, i que en aquest fet, juntament amb la reacció al determinisme científic i econòmic que ens envolta, es troba l'origen d'aquesta nova onada d'intercanvi espiritual que avui vivim. Finalment, diria que, com tot camí humà, es tracta d'un procés continuat en el qual importa més caminar que arribar.

Marita Viscarro

Jo vull agrair a tots els presents la capacitat per compartir dubtes i punts de vista al voltant d'un tema tan personal com aquest. Dit això, em sembla que ens trobem en un moment en el qual sí que es produeix una forta onada d'espiritualitat que bufa i ens mena de forma inconscient cap al més sagrat, a la manera en què es produïa en les societats més primitives i en les tradicions animistes. Prenem consciència d'un nou alè i ens sentim abocats a l'experimentació, a una recerca d'allò que ja som però ignorem. Això, aquest recordatori que se'n diu experiència iniciàtica i que avui es produeix dintre i fora de les esglésies, és intransferible però és comunicable, tot i que no sempre trobem les paraules adequades. En tot cas, ningú no pot caminar amb els nostres peus, i per això cal recordar que ningú té el monopoli de l'espiritualitat i que no existeixen camins únics ni mestres infal·libles. Trobo que no hem parlat gaire de la mort, però que és un tema essencial en el camí de la transcendència perquè és en superar-ne la por que comencem aquest camí. Per resumir, diria que em quedo amb l'amor i el no judici com a elements clau per a viure l'experiència espiritual.

Elisenda Mallo

Penso que la religió o l'espiritualitat formen una part necessària de l'ésser humà. No sé si hi ha o no una nova onada, però crec que sí que ens estem allunyant del materialisme que ha dominat la nostra societat en els darrers temps i que això es pot traduir en nous corrents espirituals i en noves formes personals d'enfocar aquesta qüestió. Crec que això és una oportunitat i que ens trobem davant la possibilitat d'un canvi important en la manera de viure l'espiritualitat, una manera més lliure i més oberta. I espero que aquest cap de setmana en sigui un petit exemple.

Angi Duró

De les coses que he sentit en aquests dos dies me'n ressonen encara unes quantes i són les que voldria exposar com a conclusions. La primera és entendre l'espiritualitat com una via de creixement, amplitud i obertura

cap a un mateix i cap a l'altre, en busca d'un concepte de transcendència més humà i arrelat en la nostra condició. Una altra és la necessitat de despertar a unes vivències més autèntiques, que ens permetin aprendre a descobrir i superar alguns dels nostres límits, de les nostres angoixes i ansietats. També destacaria la intenció d'aprofundir i no quedar-se en formes espirituals superficials, així com la necessitat de no aïllar-se malgrat tractar-se d'un camí personal; és a dir, la necessitat de prendre consciència de la nostra participació en el conjunt, que és, en definitiva, el sentit i la responsabilitat de la transcendència.

Gemma Polo

Jo concebo l'home i la dona no només com a éssers oberts al transcendent sinó com a éssers portadors del transcendent. És això el que ens ha de dur a entendre la nostra existència d'una manera més respectuosa amb els altres i amb l'entorn, i és això el que crec que comença a arrelar en una part de la humanitat que és la que ens ha dut a reunir-nos aquí. També crec que és per això que ens apropem més a una religió viscuda que a una d'institucional. Afegiria també que és el moment de deixar de patir el pes de la tradició catòlica i fer una mirada a la resta del món, com sembla que comença a passar. Això no vol dir que rebutgem les coses positives que ens ha aportat o que ens quedem només en una interpretació destructiva del seu paper, però hem d'entrar en una nova etapa. Quant a l'entrada de visions orientals, les considero una oferta benvinguda perquè connecta amb tot això; si després ajuda o actua com a fugida ja dependrà de cadascú. L'important ara és el compromís, la ferma voluntat de seguir aquests camins malgrat les pedres i la solitud d'alguns moments, entenent que no caminem només per nosaltres mateixos sinó que cada pas és un pas de tota la humanitat. Per això considero que l'espiritualitat ha de comportar una nova manera unitària i respectuosa de veure, viure i entendre el món.

José Díaz

Yo, más que conclusiones, me llevo de aquí observaciones. No estoy dentro de ninguno de estos caminos que mencionáis, o al menos no soy cons-

ciente de ello. Y aunque no comparta vuestras experiencias, puedo entender y sentir lo que expresáis. Visto desde fuera, esto de la nueva religiosidad me es ajeno, pero comparto algunas de las ideas que habéis expresado: por ejemplo, la necesidad de vivir esta dimensión de forma personal. Me llevo una impresión muy variada, casi de puzzle, lo cual no implica tanto dispersión como riqueza. En cuanto a la existencia de una nueva ola de religiosidad, me parece producto de la falta de valores y referentes que han llegado con este cambio de siglo. Ahí sí que aprecio un conjunto de personas con inquietudes afines, pero no lo entiendo como un movimiento colectivo, o al menos no todavía. En general, me parece que la religión ha buscado las respuestas a esas inquietudes mirando hacia atrás, hacia la tradición, y creo que ahora se tiende a encarar más el futuro o cuando menos el presente. Si la nueva espiritualidad va por ahí, me parece positivo, pero lo veo muy complicado y no sé si dentro de un tiempo se verá como algo colectivo o como simples experiencias individuales.

Laia Pineda

M'és molt difícil parlar de tot això i per tant agraeixo molt a les persones que heu fet possible aquesta trobada i als participants que heu posat paraules a aquestes vivències, el fet d'haver-me ajudat en aquest sentit. Des de la meva experiència com a receptora de les conviccions i la tradició cristiana, considero que aquesta ha estat una llavor necessària però no suficient per a la meva espiritualitat, i és per això que m'he interessat en altres religions que m'han permès iniciar-me en un camí personal i íntim de no retorn. En obrir-me a l'esperit més enllà de la raó, he incorporat una sèrie d'elements per a la meva vida als quals ni puc ni vull renunciar. També penso que l'espiritualitat ha existit sempre i de formes molt diverses i potser la novetat del nostre temps és la possibilitat d'alliberar-nos, tant del dogma com de la religió esclavitzadora. Ara podem experimentar per nosaltres mateixos i escollir els textos i els mestres que considerem oportuns, i el mateix diria dels símbols, les festes, els rituals, les paraules i les creences que ens acompanyaran en el nostre camí espiritual, un camí alhora de llum i de foscors.

Clara Torà

En la religió viu la il·lusió de l'home, i totes dues evolucionen al mateix pas. Per mi, la religió és l'invent més útil de la història de la humanitat, un invent molt preuat que la societat no deixarà morir. Han sorgit, sorgeixen i sorgiran modificacions en la manera de sentir i viure la dimensió espiritual, però en la capacitat d'adaptació de l'ésser humà es troba precisament l'èxit de la religió. Ja que en l'home hi ha alguna cosa que el porta a sentir, pensar, buscar i finalment crear respostes. Considero la religió una més de les dimensions creatives que l'home pot desenvolupar com a resposta a les seves necessitats. Voldria donar les gràcies als organitzadors d'aquesta trobada per la tolerància i l'aprenentatge que l'han envoltada, la qual cosa m'ha permès apropar-me a una nova dimensió que ens ha aportat a tots, crec, nous coneixements i noves interpretacions de la vida, tot i que en el meu cas han ajudat sobretot a reafirmar-me en el que ja pensava.

David Barba

Un fantasma recorre el mundo: la espiritualidad. Por desgracia, bajo su amplio manto se esconde mucho más que el sentir de trascendencia que todos, ateos incluidos, hemos padecido alguna vez. Para un ateo, así como para cualquier otra persona con un mínimo criterio científico, está claro que el mundo sería mucho más habitable sin la religión. Por desgracia, las explicaciones trascendentales del mundo acostumbran a no respetar las disidencias, como se ha visto, se ve y se verá, espero que no durante muchos siglos más. Hoy, en cambio, el sentir religioso se está transformando en un sentir espiritual. No es tan importante la idea de dios o dioses como el propio desarrollo personal de una conciencia metafísica. Muchos de los nuevos “espiritualistas” utilizan para ello el silencio, como vía para alcanzar un equilibrio interior trascendente. Los ateos no rechazamos el silencio, pero reivindicamos el fragor de los engranajes mentales en movimiento. Pensar nos hace humanos. Ante la no trascendencia, ante la evidencia del azar y de la casualidad como motor de la vida y del universo, sólo una renovada fe en el hombre puede hacernos digerible nuestra propia intrascendencia. Y quién sabe si, de esta manera, algún día consegu-

remos aislar el gen de la religión, extirparlo para siempre y convertirnos, tal vez, en seres más felices y respetuosos con el entorno.

Beatriz Ariadna Pinter

Yo he venido a confirmar también algunas de las ideas que ya traía, aunque he de reconocer que algunas de las sesiones de este encuentro me han sido de gran ayuda para conocer experiencias ajenas, sobre todo de las más alejadas de mí. Ha sido sorprendente, sin embargo, comprobar que incluso entre los puntos de vista más aparentemente irreconciliables existía un substrato común. He observado que en Occidente, la religión católica y otras formas dogmáticas de vivir la espiritualidad se encuentran en retroceso, mientras que se incrementa el interés por las formas orientales de concebir esta dimensión humana. Y creo que esto es así porque estas formas se centran menos en las respuestas que en el adiestramiento para que cada cual busque por sí mismo, algo que aquí se echaba en falta y que puede ser de ayuda incluso para las personas más escépticas con el camino espiritual, que considero provechoso más allá de la creencia o no en la existencia de dios. Una experiencia mística puede verse como un estado alterado de conciencia o como un estado de comunión con la divinidad; lo que importa es que la experiencia es común, y es ahí y no en las respuestas prefabricadas de la religión dogmática donde puede hallarse una profunda tolerancia espiritual. Para concluir, recuerdo una frase ya citada que es compartida por los místicos de todas las creencias religiosas: “Los que niegan la validez de la multiplicidad de formas religiosas no han probado su valor intrínseco; porque quienes han probado el agua reconocen su sabor en cualquier recipiente en que se encuentre”.

Dirk Nagel

Yo seré breve. Hemos hablado de todo y de nada, pero hay que ver cómo lo hemos hecho. Reconozco que estamos dispersos y que nos faltan referentes y perspectivas, pero transmitimos más de lo que logramos decir. Me parece que el gran pecado en todo esto es el olvido, y apuesto por aceptar el límite de cada instante. Es necesario purificar el límite. En todo caso, me

parece que la palabra es un instrumento muy poco persuasivo para acometer la espiritualidad. Queremos creer, queremos conocer, queremos amar. Es algo innato en el ser humano, más allá de la religión. Por eso lo importante es el camino que emprendamos y la dirección que tomemos, porque el secreto de volar está en el amor a la caída.

Ricard Ruiz

Conclusió número u: Déu ha mort. Conclusió número dos: afortunadament o ja era hora —a escollir. Conclusió número tres: Oh, sorpresa, quan estàvem a punt de celebrar que Déu ha mort, ens adonem que la mort de Déu no ha suposat la mort de l'espiritualitat ni de la transcendència; doble motiu, doncs, de celebració. Conclusió número quatre: vivim un nou moment, però no per l'existència de noves espiritualitats sinó per la crisi de les antigues; benvinguda també, per tant, aquesta crisi, que prové del conflicte entre les formes dogmàtiques i coercitives de la religió, sovint associades al poder, i les viscudes de forma individual. Aquest conflicte prové també de la lluita entre les dimensions social i individual de la religió, entre l'acció i la reflexió, entre la recerca interior i la projecció exterior d'aquesta recerca. Conflictes, en fi, entre la rutina de determinades tradicions i la dispersió de les noves propostes fins que troben assentament, i entre el desig de viure en confiança i la necessitat d'encarar les pròpies parts fosques. En tot cas, en un món com aquest en el qual cada dia sembla més clara la tendència a l'entropia, l'esforç i la disciplina són dues paraules que m'emporto d'aquest cap de setmana i que fins ara no formaven part substancial del meu imaginari. Conclusió última, per tant: afortunadament hi ha *buscadors*, i això vol dir que hi ha recerca, i que per fi hem passat d'una religiositat de l'obediència a una religiositat de l'experiència.

Assistents

Jordi Balot

David Barba

Jordi Borràs

José Díaz

Angi Duró

Joaquim Erra

Olga Garcia, (adjunta a l'organització)

Elisenda Mallol

Dirk Nagel

Teresa Olivella (adjunta a l'organització)

Laia Pineda

Beatriz Ariadna Pinter

Gemma Polo

Ricard Ruiz, (organització)

Clara Torà

Marita Viscarro

Debats

1. **Consells ciutadans a Catalunya: experiències, balanç i propostes.** Ismael Blanco. Maig 2003, 51 p.
2. **Norma i transgressió. Família. Religiositat i/o espiritualitat.** Ricard Ruiz. Setembre 2003, 67 p.

Etapa anterior

1. **Els mestres, agents del model d'escola.** M. Rúbies, P. Darder, J. Cots. 1989, 43 p.
2. **Ciutat i habitatge: perspectives per als anys 90.** L. Cantallops, J. A. Solans, M. Ribas Piera, 1989, 56 p.
3. **El metge davant l'atenció sanitària.** N. Acarín, A. Segura, A. Salgado. 1989, 27 p.
4. **Els Jocs Olímpics: per què i per a qui?** J. M. Huertas Clavería, J. Cruz, R. Alquézar. 1989, 41 p.
5. **Les televisions privades des de la perspectiva de la comunicació a Catalunya.** J. M. Forn, J. Gifreu, M. Reixach. 1990, 29 p.
6. **Els treballadors africans a Catalunya, aspectes socials i culturals.** T. Lo-sada, N. Sastre, J. Soler. 1990, 43 p.
7. **És possible una defensa no ofensiva d'Espanya? Es pot defensar un país pacifista?** L. M. de Puig, V. Fisas, J. Porta. 1990, 30 p.
8. **Sindicats i concertació després de la vaga general.** S. Carrasco, S. Aguilar, J. Roca, F. Pindado. 1990, 61 p.
9. **Enquestes d'opinió: entre la informació i la manipulació.** E. Bonet, J. Estruch, J. Porta. 1991, 29 p.
10. **Alternatives per a un funcionament més eficaç de l'administració de justícia.** J. Roig, J. L. Jori, J. M. Gasch. 1991, 37 p.
11. **Àudio-visuals arreu. I a l'escola?** P. Ribera, A. Bartolomé, J. Ferrés. 1991, 40 p.
12. **Els reptes de l'associacionisme.** M. Ferrés, P. Martínez, F. Pindado. 1991, 40 p.
13. **Multiculturalitat a les escoles.** R. Cañadell, D. Juliano, J. Pérez, M. Pujol. 1992, 42 p.
14. **Què se'n fa, dels llibres?** S. Fàbregues, E. Teixidor, J. Terribas, M. Reixach. 1992, 35 p.
15. **El descrèdit de la política.** S. Cardús, L. Hernández, J. Subirats, J. Porta. 1992, 61 p.

16. **La Justícia de Menors, una justícia menor?** C. González, J. Funes, L. Ventosa, F. Pindado. 1992, 50 p.
17. **Unió Europea, cultura i cultures a Europa.** L. V. Aracil. 1993, 26 p.
18. **El canvi global en el medi ambient des de la dimensió personal i social. Què cal fer i com?** M. Ludevid, P. Pous. 1993, 44 p.
19. **Mercat de treball, ocupació i competitivitat empresarial.** J. M. Gasch, J. Roca, A. Contijoch. 1993, 40 p.
20. **L'orientació professional inicial: de la LOGSE a la seva aplicació.** M. Inglès, S. Auberni, J. A. Blasco. 1994, 36 p.
21. **Cinema i llengua a Catalunya.** G. Planella, J. Romaguera, P. I. Fages. 1994, 40 p.
22. **Experiències d'educació en els valors amb adolescents.** R. Grasa, R. Batlle, J. Cela. 1994, 58 p.
23. **Èxit i fracàs escolar en temps de reforma.** J. Casal, O. Homs, J. Trilla. 1995, 58 p.
24. **ONG per al Tercer Món. Quina solidaritat? Quina coordinació?** I. de Senillosa, G. Serra i J. Soler. 1995, 63 p.
25. **El futur de la TV pública.** J. Ferrús, J. M. Tresserras, I. Tubella. 1996, 50 p.
26. **Moviment veïnal: reptes de futur.** J. M. Huertas, R. de Cáceres, A. Naya. 1997, 44 p.
27. **Les tendències de l'evolució de la sanitat a Catalunya.** O. Ramis, G. López Casasnovas, Ll. Monset. 1997, 59 p.
28. **Activitat econòmica i normalització lingüística.** M. Reixach, M. Corell, J. Guàrdia, Y. Griley. 1997, 55 p.
29. **Qui determina l'agenda electoral?** M. Minobis, J. Gifreu, F. Pallarès. 1998, 51 p.
30. **Participació ciutadana: la utilitat de la Iniciativa Legislativa Popular.** J. Vintró, J. M. Gasch, J. Moner. 1999, 63 p.
31. **El paper de l'educador social en la nostra societat.** J. Casacuberta, M. Massot, P. V. Planas. 1999, 42 p.
32. **Menors immigrants: sols o desemparats?** R. Buscallà, M. Laranga, Àngel Marcó. 1999, 65 p.
33. **La votació electrònica: un debat necessari.** Jordi Capó i Andreu Riera. 2000, 49 p.
34. **La Mediació intercultural. Ofici o funció?** Sadia Aballouche, Aliou Diao i Montse Solerdelcoll. 2000, 46 p.
35. **El poble gitano i l'educació.** Domingo Jiménez, Carme Méndez i Elisa Soler. 2001, 48 p.

